

Abrekler ve Devlet: 19-20. Yüzyıllarda Kafkasya'da Şiddet Kültürü

Vladimir Bobrovnikov*
Çev. Semih Alkan

Özet

Makale, 19. ve 20. yüzyıllarda Kafkas halklarında ortaya çıkan özgün "şiddet kültürü" konusuna ayrılmıştır. Bu kültürün baş aktörleri, abrek şeklinde adlandırılan, günümüzde Robin Hood gibi asil ve adil olarak ün kazanmış profesyonel haydutlardır. Abreklik hangi sebeple ve ne zaman ortaya çıktı? Kafkas Savaşı'nın öncesi ve sonrasında Abreklerin Kafkas toplumundaki konumları neydi? Kafkasyalılar ve komşularının onlara karşı tavrı nasıldı? Yüzyılın ikinci yarısında mahiyetleri değişti mi? Neden ne Rus ne de Sovyet yönetimi bu hareketi ortadan kaldıramadı? Sovyetler Birliği sonrası Kafkasya ve Rusya'da abrekliğin topluma ve kültüre etkileri nelerdi? Makalenin hedefi bu sorulara tatminkar cevaplar bulmak ve abrekliği Rus reform ve kargaşa döneminin yerel bir fenomeni olarak tanımlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, abrek, şiddet kültürü, Kafkas Savaşı

---

* Vladimir Olegoviç Bobrovnikov, Prof., Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü; St. Petersburg Devlet Üniversitesi; «Yüksek Ekonomi Okulu» Ulusal Araştırma Üniversitesi, İnsan Bilimleri Fakültesi / Klasik Şarkiyat ve Antik Çağ Enstitüsü. E-mail: vladimir_bobrovn@mail.ru

Makale ilk olarak *Vestnik Yevrazii* dergisinde yayınlanmıştır ("Абреки и государство: культура насилия на Кавказе XIX–XX вв.", 2000: 1(8)), s. 19-46). Yazar, değişen görüşleri ve konuyla ilgili yeni uluslararası literatür doğrultusunda makalesini yenilemiştir.

Yazarın Notu: Makalemin Türkçe çevirisini yayınlama önerisi için Murat Topçu'ya minnettarım. Böylece onu Türkiye'deki Kafkas göçmenlerinin torunları için erişilebilir kıldı. Atalarını temselsiz şekilde "haydut" olarak gösteren kolonyal klişeleri yeniden gözden geçirme denemem konusunda onların düşünceleri benim için özellikle değerlidir. Özenli ve harika çevirisi için Semih Alkan'a ve metnin redaksiyonu için Moskovalı Türkolog Mariya Verşinina'ya teşekkür ederim.

(Received/Gönderim: 31.05.2022; Accepted/Kabul: 31.05.2023)

Abrechs and the State: Culture of Violence in the Caucasus in the 19th and 20th Centuries

Abstract

The article is devoted to the unique "culture of violence" that emerged among the Caucasian peoples in the 19th and 20th centuries. The protagonists of this culture are professional bandits called abrek, who today have a reputation as noble and fair, like Robin Hood. For what reason and when did abreks appear? What was the position of the abreks in the Caucasian society before and after the Caucasian War? What was the attitude of the highlanders and their neighbors towards them? Did their nature change in the second half of the century? Why neither the Russian nor the Soviet administration was not able to eliminate this movement? What were the effects of abrek on society and culture in the Caucasus and Russia after the Soviet Union? The aim of the article is to find satisfactory answers to these questions and to define abreast as a local phenomenon of the Russian era of reform and turmoil.

Keywords: *Caucasus, Causacian War, abrek, culture of violence*

*Vahşidir bu vadilerin kavimleri,
Tanrıları özgürlük, yasaları savaştır,
Gizli soygunlar ve acımasız,
Alışılmadık işler arasında yaşarlar...
Lermontov*

Hırsızlar hakkında onlarca şey okudum; baştan çıkartıcı tipler (genelde sıcakkanlı), şık giyimli, cüzdanı şişkin, atlardan anlayan, gözüpek hamil, şanslı yaver giden maceracı, şarkı söylemekte, içmekte, kart destesinde veya zarda başarılı ve yiğitlere yaraşır yoldaşlardır. Ancak (Hogarth haricinde) hiçbir yerde acınası gerçeğe rastlamadım. Zannımca gerçekten var olmuş böylesi suç ortakları ilmeğini resmetmek; tüm çarpıklıklarıyla, tüm sefaletleriyle, hayatlarının tüm murdar ızdıraplarıyla beraber tasvir etmek; onların gerçekte ne olduğunu, dehşetengiz karanlık darağaçları her yollarını tıkadığında ilk buldukları deliğe kaçarlarlarken, biteviye huzursuzluk içinde yaşamın en aşağılık yollarında süründüklerini göz önüne sermektir."

Charles Dickens

Bu makalenin ana kaynaklarını 1990’lı yıllarda Doğu Kafkasya’ya yaptığım geziler sırasında arşivlerden ve etnografik alan çalışmalarından topladığım materyaller oluşturuyor. Bunlar dışında Moskova, St. Petersburg, Mahaçkale ve Tiflis’te bulunan kütüphanelerin arşivleri ve özel koleksiyonlar; New York Columbia Üniversitesi kütüphanesinde yer alan Bakhmeteff Arşivi; 1930 ve 1970 yılları arasındaki düşük tirajlı göçmen yayınları, fotoğraflar, Çeçen ve Dağıstanlı komutanlarla yapılan güncel röportaj kayıtları makalede kullanılan diğer kaynaklardır.¹

“Dağlı Yırtıcılığı” Üzerine Görüşler

Kafkasyalı abrekler ve soygunculukları hakkında geniş bir külliyat vardır. Bu bölgenin eskiden beri soyguncu yuvası olarak kötü bir şöhreti olmuştur. Antik çağlardan bu yana Kafkasya’dan geçen gezginler, tüccarlar ve misyonerler şaşılacak bir ağız birliğiyle Kafkasyalılardan “doğuştan soyguncu ve hırsız” olarak söz ederler. 15. yüzyıl İtalyan gezgini Giorgio İnteriano biraz da kara mizahla Çerkes prenslerinin kendi topraklarında “evcilleri (evcil hayvanları, V.B.) ve hatta insanları avlama” adetinden söz eder.² İnteriano’nun çağdaşı Rus tüccar Afanasi Nikitin “Üç Denizin Ötesine Seyahat” adlı eserinde Dağıstan’daki Kaytagların yağmalarından şikayet

---

¹ Makalenin 2000 yılında *Vestnik Evrazii* (№ 1, s. 19–46) dergisinde yayınlanmasının ardından içerisindeki materyalleri Rusça, İngilizce ve Fransızca dillerindeki çalışmalarımda birden fazla kez yeniden elden geçirdim. Bkz. Bobrovnikov B.O., *Musulmane Severnogo Kavkaza (obiçay, pravo, nasiliye)*. Moskva: Vostoçnaya literatura, 2002, s. 16-40; Bobrovnikov B.O., “Abreçestvo na poreformennom Kavkaze: istoki, osobennosti, posledstviya” // *İstoriçeskiye zapiski*. 2001, vıp. 4, s. 158-191; Bobrovnikov V., “Bandits and the State: Designing a ‘Traditional’ Culture of Violence in the Russian Caucasus” // Jane Burbank, Mark von Hagen, and Anatoly Remnev, eds., *Russian Empire: Space, People, Power, 1700–1930*. Bloomington: Indiana University Press, 2007, pp. 239–267; Bobrovnikov V., *Voyage au pays des Avars (Daghestan, Russie, début du XXIe siècle)*. Paris: Cartouche, 2011, pp. 65–75; Bobrovnikov B.O. “İstoriçeskaya pamyat gorskogo ‘hişinestva’ v avarskoy ‘Pesne o Xoçbare’” // *İstoriçeskaya ekspertiza*. 2016, № 1, s. 3–33.

² Gardanov V.K. (sost.), *Adıgi, balkartsı i karaçayevtsı v izvestiyah evropeyskih avtorov XIII–XIX vv.*, Elbrus, Nalçik, 1974, s. 48.

eder.³ 17. yüzyıl Türk seyyahı Evliya Çelebi'nin yazdığına göre "Bu ülkede (Çerkesler arasında, V.B.) çalmayana 'yigit değil' diye kız bile vermezler."⁴ Aynı dönemde İtalyan misyoner Archangelo Lamberti Megrelya'daki soyluların hırsızlığa olan eğiliminden bahseder. Lamberti'nin sözlerine göre "Besili bir ineğin farkına varıp, çalıp dostlar meclisinde yemek prens ve soyluların oğulları için suç değildir."⁵ Benzer tasvirler daha birçok örnek bulunabilir.

19. yüzyılda Kafkas Savaşı'nda Rus tarafına geçen Dağıstanlı M. Mahomed-Hanov soydaşları hakkında acı bir şekilde şöyle yazıyor: "Dağlılar çevrelerindeki doğa kadar vahşi ve hayvanlar kadar yırtıcıdır." ⁶ Bu dönemde Rusya tarih yazımında Kafkasya hakkında son derece olumsuz, hatta şeytani denebilecek, yok ediciliğin ruhu olarak görülen bir "Dağlı" (Rusça *gorets*) imgesi oluşmuştur. Semyon Bronevski gibi objektif yazarların bile benzer yargıları vardır:

Kişisel menfaatlerini silah zoruyla elde etmeyi onur sayarlar... Kıymetli bir hazine gibi özgürlüğü el üstünde tutarlar, ama onu da sıklıkla kötülük için kullanırlar, birbirlerini ve komşu ülkeleri yağmalar ve soyarlar."⁷

---

³ Gaciev B.G., *Dagestan v izvestiyah russkih i zapadnoevropeyskih avtorov XIII–XVIII vv.*, Dagestanskoye knijnoye izdatelstvo, Mahaçkala, 1992, s. 44.

⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt 7, İkdam Matbaası, Devlet Matbaası, Orhaniye Matbaası, 1314/1896, İstanbul, s. 726.

⁵ Lamberti A., "Opisaniye Kolhidı, nazıvaemoy teper Mingreliy" // *Sbornik materialov dlya opisaniya mestnostey i plemen Kavkaza*, vıp. 43, Tiflis, 1913, s. 80.

⁶ Magomed-Hanov M., "İstinniye i lojniye posledovateli tarikata" // *Sbornik cvedeniy o kavkazskih gortsah*, vıp. IV, Tiflis, s. 5. Krş.: Gaciyev B.G. (sost.), *Gaci-Ali, Skazaniye oçevidtsa o Şamile* // İstitut istorii, arheologii, etnografii DNTS RAN, Mahaçkala, 1995, s. 24.

⁷ Bronevski S.M., *İstoriçeskiye vıpski o snoşeniyah Rossi s Persieyu, Gruzieyu i voobşe s gorskimi narodami, na Kavkaze obitayuşimi, so bremen İvana Vasileviça donine, Tsentr "Peterburgskoye vostokovedeniye"*, l. 11 ob., SPB, 1996, s. 28.

Kafkas Savaşı dönemi Rus yazarlarına göre, Kafkaslıların karakteristik özelliği esas olarak baskın, yağma ve cinayet tutkusudur, ki bu da 19. yüzyılda özel bir terim olan “yırtıcılık” (hişçniçestvo) ile anılmaya başlanmıştır.⁸

Kafkaslıların soygunlarından şikayet eden anı yazarları anlaşılabilir. Genellikle anılarını ya bizzat deneyimleyerek ya da saldırıya uğrayan kişilerin ifadeleriyle yazarlar. Kafkasya’nın Rusya tarafından ele geçirilmesinden önce bir rehber olmadan bölgede seyahat etmek neredeyse her seferinde esir düşmek, öldürülmek, soyulmak ya da köle olarak satılmak anlamına geliyordu. Dağıstan’ın küçük hanlıklarının hükümdarları Hazar kıyısında korsanlık yapıyorlardı. Daha 18. yüzyılın sonunda Kaytag yöneticisi (*utsmi*) olan hanlardan biri Kafkasya’da diplomatik ve bilimsel görev sebebiyle bulunan akademisyen Samuel Gmelin’i esir aldı. Gmelin 1774’te esarete hayatını kaybetti. Devrim öncesi yazarların adlandırdığı şekliyle ‘baskıncılık’ (nayezdniçesvo) becerileriyle meşhur Çerkes prensleri Kuzeybatı Kafkasya’da soygunculuk yapıyorlardı (Çerkesçe *zeko*, Avarca *çabhen*, Gürcüce *lekianoba* – Dağıstanlı baskınları).⁹

Tarafsızlık adına belirtilmelidir ki, Kafkasya’nın Rusya İmparatorluğu tarafından fethi sırasında her iki taraf, halkını yağmalama ve öldürme amacıyla düşman köylerine baskın gibi düşmanla mücadelenin en haydutça yöntemlerine başvurmuşlardır. 19. yüzyılda düşman topraklarına yağma seferlerinin sadece Çeçen Beybulat gibi abrekler tarafından değil, Çarlık generalleri tarafından da yapıldığını belirtmek gerekir.

---

⁸ Pokrovskiy N.İ. “Obzor istoçnikov po istorii imamata” // *Problemi istoçnikovedeniya*, vıp. 2, Moskova, 1936, s. 188. *Etim klişe XIX-XX vv. ob ugroze s Vostoka, harakternim dlya mejdunarodnogo kolonialnogo diskursa orientalizma, posvyaşena ogromnaya literatura*. Bkz.: Said E.W. *Orientalism*. New York; London: Penguin Books, 2003; Layton S. *Russian literature and Empire: Conquest of the Caucasus from Pushkin to Tolstoy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994; Schimmelpenninck van der Oye D. *Russian Orientalism: Asia in the Russian Mind from Peter the Great to the Emigration*. New Haven: Yale University Press, 2010; Bobrovnikov V.O. *Musulmane Severnogo Kavkaza...*

⁹ Han-Girey. *Zapiski o Çerkessii*. Naçık: Elbrus, 1976, s. 299; *Dagestan v izvestiyah...*, s. 35, 49-50; Bronevski S.M. *A.g.e.*, l. 170, 178, s. 112, 116.

General Yermolov'un Kafkasya valiliği (1817-1827) sırasında Rus birlikleri köyleri bütün halinde yakıyor, karşı koyan halkı katlediyor, hayvanlarına ve mallarına el koyuyordu. Çeçenistan'daki eylemleriyle ilgili bir raporunda General Pullo "... halkın yok edildiği, ... *amanatlar* (rehine — V.B) alındığı baskınlar" yapıldığını bildirir.¹⁰ Buna karşılık Şamil de abreklerden kapsamlı şekilde yararlandı. Şamil'in birlikleri de itaat etmeyen köyleri yakıp sakinlerini esir alırken daha merhametli değillerdi. (Örneğin, 1834 yılında Avar hanlarının mağlup edilişi, 1843'te Hunzah köyünün yakılması, 1845'te Çoh köyünün yok edilmesi).¹¹

Alıntılanan yazarların Kafkasya'daki profesyonel haydutluğun önemini abarttıkları belirtilmelidir. Zira araştırmacıların elinde bulunan 19. yüzyıl sonuna ait en eksik kaynaklar bile "yırtıcı baskınlarının" yerel halkın tek geçim kaynağı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Devrim öncesi bazı Kafkasya uzmanları da buna dikkat çekmişlerdir. Örneğin İvan Panthyuhov "İç yaşamlarına aşına olmadan Lezgileri (Dağıstanlıların tümü kastediliyor, V.B.) yalnızca cesur yağmacılar olarak tanıyan vakanüvisler ve tarihçiler ... onları vahşiler ve soyguncular olarak kabul ettiler. Fakat düzenli iç örgütlenmeleri, ilişkileri ve yerleşik tarım kültürleri Lezgileri vahşi olarak kabul etmenin temelsiz olduğunu gösterir. Lezgilerin ana geçim kaynağı her zaman soygunlar değil tarım ve hayvancılıktır" diye yazmaktadır.¹²

Devrim öncesinde bilimde ve toplumda Kafkasyalıları profesyonel haydutlar olarak gören yaygın bakış, daha 1860'lı

---

¹⁰ *Rossiyskiy gosudarstvenniy voenno-istoriçeskiy arhiv (RGVIA)*. Moskva. F. 846. *Voенno-uçeniy arhiv*. D. 6438; *Akti, sobranniye Kavkazskoy arheografiçeskiy komissiyey (AKAK)*. Tiflis, t. VI, ç. 2, s. 541; Yermolov A.P. *Pisma*. SPB., 1826, Elmesov A.M. *İz istorii russko-kavkazskoy voyni*. Nalçik: Poligrafkombinat imeni Revlolutsii 1905 goda, 1991, s. 184.

¹¹ *Hronika Muhammeda Tahira al-Karahi O dagestanskih voynah v period Şamilya / Bariqat al-suyuf al-daghistaniyya fi ba'd al-ghazawat al-shamiliyya jama'a-ha Muhammd Tahir al-Qarakhi*. M.; L.: İzdatelstvo Akademii nauk SSSR, 1946, s. 33-36, 88-90, 119-121, 123-125, 129-136 i dr.; Tahnaeva P.İ. *Çoh v blistatelnuyu epohu Şamilya*, Mahaçkala: İzdatelstvo Dagestanskogo nauçnogo tsentra, 1997, s. 40-45, 88-92.

¹² Pantyuhov İ. "Sovremenniy lezgini" // *Kavkaz*. 1901, № 228.

yıllarda dönemin en büyük Kafkas dilleri araştırmacısı Peter von Uslar tarafından nükteyle eleştirilmişti.

Romantik dönemde (1820-1840 yılları, V.B.) Kafkasya'nın doğası gibi insanları da anlaşılamamıştı... Dağlıları beyin iltihabı gibi bir şeyle şeytanlaşmış, kendileri de başka bir nesil tarafından doğranana kadar sağı solu doğrayan insanlardan başka bir şekilde tasavvur edemedik. Ve bir zamanlar edebi fantazimizin bu gözü dönmüş çocukları Rus okuyucu kitlesinin bir kısmını memnun etmekteydi! Daha makul düşünceli bir kısım okuyucular da böyle gözü dönmüş bir kabilenin var olma ihtimaline inandılar, fakat bundan sevinç duymak yerine bu insanların tamamen yok edilmesini tavsiye ettiler.¹³

Kafkaslıların profesyonel haydut olarak değerlendirilmesinin tutarsızlığı Sovyet dönemi tarihçi ve etnograflarının yaptığı araştırmalarla ortaya konmuştur. Arşiv ve saha araştırmalarıyla Kafkas toplumunun varlık temelini çok yönlü hayvancılık ve tarım ekonomisi olduğu kanıtlandı. Baskınlar düzensiz olarak görölüyordu.¹⁴ Yine de abrekleri konu edinen araştırmacılar şu ya da bu şekilde haydutluğun Kafkas toplumundaki önemini abartma eğilimindedir. Ayrıca bu eğilim hem Sovyet hem de yabancı araştırmacılar arasında görölmektedir.

Sovyet tarihçiliğinde iki ana yön belirgindir. İlk yön çerçevesinde, devrim öncesi Rus literatüründe Kafkasya karşıtı düşünceler geliştirildi. Abreklik Kafkas toplumunun doğasında var olan profesyonel bir haydutluk türü olarak göröldü. Sovyet döneminde ise Marksist paradigmayla "yağma ekonomisine"¹⁵

---

¹³ P.K. [Uslar]. "Koye-çto o slovesnih proizvedeniyah gortsev" // *Sbornik svedeniy o kavkazskih gortsah*. Tiflis, 1868, vıp. L, s. 4-5.

¹⁴ Gardanov V.K. *Obşestvennyy stroy adığskih narodov (XVIII - pervaya polovina XIX v.)*. M.: Nauka, Glavnaya redaktsiya vostoçnoy literaturı, 1967, s. 50-55; Osmanov M.-Z.O. *Formı traditsionnogo skotovodstva narodov Dagestana v XIX - naçale XX v.* M.: Nauka, Glavnaya redaktsiya vostoçnoy literaturı, 1990, s. 52-60.

¹⁵ Bağirov A. "Myuridizm i şamil" // *Bolşevik*. 1950, XIII, s. 21-37; Smirnov N.A. *Reaktsionnaya suşçnost dvijeniya myuridizma i şamilya na*

dayalı “Dağlı feodalizminin” özellikleriyle açıklandı. Kafkasya araştırmalarında abrekliğin bu şekilde algılanması Stalin döneminin sonlarında yaygındı. Oset tarihçi Mark Bliyev bu görüşü 1980’li yıllarda tekrar canlandırmaya çalıştı. Bliyev, abrekliği askeri demokrasinin ilkel aşamasında bulunan ve hayvancılıkla uğraşan geri kalmış Dağlı kabilelerin ovaların daha uygar tarımcı sakinlerine karşı yayılmacılığı olarak gördü. Ona göre Kafkas Savaşı, merkezi Rus devletin bu yayılmacılığa karşı gösterdiği doğal bir savunma refleksi idi.¹⁶

Rusça literatürde son on yıllarda hakim olan diğer anlayış ise abrekliği bir tür partizan ulusal kurtuluş mücadelesi olarak görmektir. Bu düşüncenin savunucuları “Çarlığın Kafkasya’daki sömürge amaçlı fetihlerinin” Kafkaslıları misilleme olarak baskın yapmaya zorladığını ileri sürüyorlar. Sovyet araştırmacıları abrekliği haklı çıkarmaya çalışırken farkında olmadan devrim öncesi tarihçiliğin bazı görüşlerini paylaştılar. Alt sınıflardan abreklerin baskınları onlar için köylü partizan savaşıyken, Çerkes prenslerinin veya Dağıstan hanlarının düzenlediği baskınlar “yırtıcılıktı”. Bu bakış açısı 20. yüzyılın ilk yarısında önde gelen tarihçi Nikolay Pokrovski tarafından savunuldu.¹⁷ Bu görüş Çerkes halkının büyük araştırmacısı Valentin Gardanov tarafından da paylaşıldı. Gardanov’a göre “yırtıcılık suçu sadece feodal beylere mahsustur, halk kitlelerine değil.” Aynı tutarsızlığı birçok modern araştırmacı da paylaşıyor.¹⁸

Batılı Sovyet uzmanları daha tutarlı bir görüş geliştirdiler. Erken Sovyet tarihçiliğinin fikirlerini kavrayıp mantığa uygun bir şekilde

---

Kavkaze. M.: Znanie, 1952; Fadeev A.V. “O vnutrenney sotsialnoy baze myuridskogo dvijeniya na Kavkaze XIX v.” // *Voprosı istorii*. 1955, № 6, s. 67-77.

¹⁶ Bliyev M.M. “Kavkazskaya voyna, sotsialniye istoki, suşnost” // *İstoriya SSSR*, 1983, № 2; Bliyev M.M., Degoev V. *Kavkazskaya voyna*. M.: Roset, 1994, s. 37-109; sr.: Vinogradov V.B. *Bmeste k edinoy tseli*. Groznyı: Çeçeno-İnguşskoye knijnoye izdatelstvo, 1987, s. 9.

¹⁷ Pokrovski N.İ. *A.g.e.*, s. 188.

¹⁸ Gardanov V.K. *A.g.e.*, s. 56; *Narodno-osvobitelnoye dvijenie gortsev Dagestana i Çeçni v 20-50-h godah XIX v*. Materialı Vsesoyuznoy nauçnoy konferentsii 20-22 iyunya 1989 g. / Otv. red. V.G. Gaciev. Mahaçkala: İzdatelstvo Dagestanskogo nauçnogo tsentra RAN, 1994, s. 245-249.

ilerleterek abrekliğin Kafkas toplumunun tüm katmanları tarafından desteklenen “ilerici, sömürgecilik karşıtı bir hareket” olduğu fikrini ileri sürdüler. Abrekliğin 19.-20. yüzyılların sınırında ve 1920-1940 yıllarında periyodik olarak tekrar ortaya çıkışı, bu görüşü savunanlar için Kafkaslıların ulusal özgürlükçü geleneklerinin canlılığının kanıtıydı. Ayrıca abreklerin faaliyetleri bu hareketin özü değil yan tezahürlerinden biri olarak görülüyordu. Bu görüş, Batılı araştırmacılar arasındaki popüleritesini büyük ölçüde ünlü Sovyet uzmanı Alexandre Bennigsen'e borçludur.¹⁹ Daha sonra fikirleri, tanınmış bir Kafkasya uzmanı olan kızı Marie Benningsen Broxup tarafından geliştirildi.²⁰

Şimdiye kadar tartışılan görüşlerin bazı önermeleri, belli bir mantığı ve temeli olmasına rağmen, benim düşünceme göre, aynı metodolojik kusurdan muzdaripler. Abreklik zaman ve mekandan kopuk incelenmektedir. Bu yaklaşım geleneksel toplumların değişmezliğine dair altta yatan inançtan ileri gelir. Bu yüzden abreklik tanımlanırken bazen farklı dönemlerden veriler kullanılır. Kaynakların yokluğunda modern etnografik araştırmalardan edinilen bilgiler apriori olarak geçmişe yansıtılır. Bu yöntemin sakıncası Mamayhan Aglarov ve Valeri Kajarov tarafından ikna edici şekilde ortaya konmuştur.²¹

Bu hataları düzeltmek, abrekliğin ne olduğunu ve belirli tarihsel koşullarla ilişkisini anlamak için abrekliğin en karakteristik olduğu dönemin ilk kaynaklarına dönülmelidir. Profesyonel

¹⁹ Bkz. Bennigsen A., Lemercier-Quelquejay Ch. *Le soufi et le commissaire. Les confréries musulmanes en URSS*. Paris: Éditions du Seuil, 1986.

²⁰ Broxup M. “Caucasian Müridism in Soviet historiography” // *Jemaleddin of Kazikumukh. Naqshbandi treaty*. Oxford: The Society for Central Asian Studies, 1986, p. 5–6, 14; *North Caucasus Barrier. The Russian advance toward the Muslim world*. Ed. by M. Bennigsen Broxup. London: Hurst & Co, 1992, p. 112–117; cp.: Gammer M. *Muslim resistance to the Tsar: Shamil and the conquest of Chechnia and Dagestan*. London: Frank Cass & Co, 1994, p. 250–252.

²¹ Aglarov M.A. *Selskaya obşina v Nagornom Dagestane v XVII - naçale XIX v. M.*: Nauka, 1988, s. 18-21, 141, 143; Kajarov V.H. *Traditsionniye obşestvenniye institutı kabardintsev i ih krizis v kontse XVIII - pervoy polovine XIX v.* Nalçik: El-fa, 1994, s. 181, 322.

haydut-abreklerle ilişkin tanıklıkların çoğunun 19. ve 20. yüzyıllara ait olduğu kolayca anlaşılabilir. Abrek teriminin kendisi bile “haydut” Kafkasya’da bugünkü anlamıyla kullanılmaya oldukça geç bir tarihte, 1930-40’lı yıllarda kullanılmaya başlamıştır. Önce kelimenin etimolojisini inceleyelim.

Abrek Terimi Hakkında

Devrim öncesi yazarların bilgilerini özetleyen Fyodor Leontoviç’e göre “Abrekler ailelerinden ve soylarından dışlanmış sürgünlerdi... Durumları dolayısıyla abrekler yurtsuz avarelerdi. Koşullar itibarıyla hırsızlık ve yaşamak onlar için aynı şeydi. Abrekin hukuki durumu tam bir savunulamazlık ve hak mahrumiyeti olarak ifade edilebilir.”²² Hemen hemen aynı fakat daha kısa bir tanımı Vasili Abayev’in Oset Dili Etimoloji Sözlüğü’nde buluyoruz: “Bir suç işlemiş kaçak.”²³ Terim her zaman bu anlama sahip değildi. Modern dilbilimciler ve etnograflar tarafından ortaya konmuş yüzlerce yıllık serüveninin başlıca dönemlerini takip etmek ilginçtir.

Bir görüşe göre abrek Orta Farsçada serseri, soyguncu anlamına gelen *aparak* (Yeni Farsçada *avara*) kelimesine dayanmaktadır.²⁴ Kelime çok eski zamanlarda Farsçadan Türkçe aracılığıyla Kafkas dillerine geçmiştir. Avarca gibi bazı dillerde ilk biçimini korumuş (*aparag*, çoğ. *aparagzabi*), ancak her dilde önceki aşağılayıcı anlamını kaybetmiştir. 16-18. yüzyıllarda Dağlık Dağıstan’da ve Çeçenistan’da köylü toplumunda tüm haklara sahip topluluk üyeleriyle köleler arasındaki orta sınıfı oluşturan özgür yerleşimcilere *aparag* deniyordu. Bir Avar atasözü “Yabancıнын evi köyün eşğinde olur” (*Aparagasul ruk roso rağalda bugeb bugo*)

---

²² Leontoviç F.İ. *Adatı kavkazskih gortsev*. Odesa: Tipografiya P.A. Zelenogo, 1882, vıp. I. s. 360.

²³ Abaev B.İ. *İstoriko-etimologičeskiy slovar osetinskogo yazıka*. M.-L: İzdatelstvo Akademii nauk SSSR, 1958, t. I, s. 25-26; sr. Şagirov A.K. *Etimologičeski slovar adıgskih (çerkesskih) yazıkov*. M.: Nauka, 1977, t. 1, s. 56.

²⁴ Şanski N.M. *Etimologičeski slovar russkogo yazıka*. M.: İzdatelstvo Moskovskogo universitata, 1963, t. I, vıp. 1(A), s. 17.

der. Aparaglar arasında işledikleri cinayet yüzünden köylerinden kaçmış kan davalıların sayısı da az değildi.²⁵

Kuzeybatı Kafkasya halklarında bu terim daha çok “abreg” biçiminde (Kabardeyce *abrec* (eski biçimi *abreg*), Abhazca ve Abazaca *abrag*, Osetçe *abireg*, Megrelce ve Svanca *abragi*), bir suç yüzünden toplumdan kovulmuş soylu veya prens anlamına geliyordu.²⁶ Bu örneklerin hiçbirinde abrek/aparag kelimesinin yaşamak için soygunculuk yapmak zorunda kalan evsiz avare anlamına gelmediğini belirtmek gerek. Zira Çerkes ve Oset prens abrekler Rusya'da ya da Kırım'da kendi vasal-soylularına sığınıyorlardı. Dağıstanlı *aparaglar* topraklarına yerleştikleri *kunakların* (ev sahibi) toplulukları ve *tuhumları* (klanları) tarafından kanlılarından emin bir şekilde korunuyorlardı.

“Abrek” kelimesi Rusçaya 19. yüzyıldaki Kafkas Savaşı döneminde Çerkes (Adıge) dilinden geçmiştir. Bu döneme kadar abrekler “soyguncu” (*razboynik*), “kaçak” (*beglets*) ve “kovulan” (*izgoy*) kelimeleriyle anılıyordu. Bu dönemde abrek terimi “barışçıl olmayan Dağlı” anlamında kullanılmaya başlamıştır.²⁷ Terimin olumsuz imayla kullanılmasına ilk kez 1863'te yayınlanan Feliks Toll'ün açıklanmalı sözlüğünde rastlanır.²⁸ Vladimir Dal'in sözlüğü de abrekleri aynı olumsuz çizgilerle resmeder; terim sözlüğe 1880'de yayınlanan ikinci baskısında girmiştir: “Abrek: Canını esirgemeyeceğine ve geri adım atmadan dövüşeceğine belli bir süreliğine ant içen veya tövbe eden gözüpek Dağlı; ayrıca soygun

---

²⁵ Ançabadze Yu.D. “Ostrakizm na Kavkaze” // *Sovetskaya etnografiya*. 1979, No 5, s. 137; Aglarov M.A. *A.g.e.*, s. 101-104; sr., “Daftar [‘adat qaryat] Urada”, *Nauçnyy arhiv İnstituta istorii, arheologii i etnografii Dagestanskogo federalnogo issledovatel'skogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk* (NA İİAE). Mahaçkala, f. 5, op. 1, d 57, l. 3a.

²⁶ Kajarov V.H. *A.g.e.*, s. 337-338; sr. *Arhiv vneşney politiki Rossiyskogo imperii MiD RF (AVPRİ)*, Moskva. F. 115. Kabardinskiye dela. Op. 1 (1754 g.). D. 6. L. 218.

²⁷ Kajarov V.H. *A.g.e.*, s. 337.

²⁸ Toll F. (red.), *Nastolnyy slovar dlya spravok po vsem otraslyam znaniya*. SPB.: Tipografii i litografiya İ. Paulsona i Ko, 1863, t. I. s. 9.

için ilk rastladığı çeteye katılan kaçak.”²⁹ Bu dönem içerisinde “abrek” Kafkas dillerinde de aynı anlamı kazanmıştır.³⁰

Terimin anlamı 20. yüzyıl başlarında az da olsa tekrar değişime uğramıştır. Yeni anlamı “Kafkas Dağlısı asil haydut” olmuştur. Devrimin hemen öncesinde Yelisavetpol Eyaleti (bugünkü Kuzey Azerbaycan) jandarma teşkilatında görev yapan ve abreklerle mücadele eden Tümgeneral Polozov da aynı tanımı yapmıştır. Eski düşmanlarına saygısını da gizlemeden şunları yazar:

Haydut kesiminin bir kısmı ... Kuzey Kafkasya’da *abrek*, güneyde, Kafkas ötesinde ise *koçah* (Türkçe *kaçak*) diye adlandırılır. Abreklerin veya koçahların Rus haydutlarla, özellikle de hırsız ve soyguncularla hemen hiçbir ortak noktaları yoktur. Gerçi hepsi Sahalin ve hatta darıcağı tehdidi altındadır. Birçoğu da ağır çalışma cezasına mahkum olup masalsı maceralarla firar etmiş, taygada ve Rusya’da çile çektikten sonra Kafkasya’ya ulaşmış ve ünlü bir *harambaşının* çetesine katılmıştır. Böylece ak saçlı Kafkasların ormanlık ve dağlık kuytularında yasadışı ama özgür bir yaşama geçmişlerdir. Bu insanların çoğu, yaklaşık yüzde sekseni, eski Asya geleneği olan “kanlı” (kan davası) nedeniyle cinayet işlediği için ağır çalışma cezasına mahkum olmuştur.”³¹

Abrekliğin yorumlanmasında son değişiklikler Sovyet döneminde gerçekleşmiştir. Resmi Sovyet propagandası altında terim ideolojik hale getirilmiş ve “Rusya/SSCB’ye karşı antikolonyal/devlet karşıtı harekete katılan” anlamı eklenmiştir. Örneğin, Ojegov sözlüğü abreki şöyle tanımlar: “Kafkasya’nın Rusya’ya ilhaki sırasında Çarlık yönetimine ve Rus birliklerine karşı mücadeleye katılan Dağlı.”³² Büyük Sovyet Ansiklopedisi (BSE),

---

²⁹ Dal V. *Tolkoviy slovar*. 2-e izd., SPB.: İzdaniye M.O. Volfa, 1880, t. I, s. 2; sr. *Entsiklopedičeskiy slovar* / İzd. F.A. Brokgauz . İ.A. Efron. Spb.: Semenovskite tipolitografii (İ.A. Efron), 1891, t. I, s. 41.

³⁰ Abaev V.İ., *A.g.e.*, s. 25-26.

³¹ Polozov. “V debryah Zakavkazya” // *The Bakhmeteff Archive of the Library of the Columbian University (BAR)*. New York, p. 1–2.

³² Ojegov S.İ. *Slovar russkogo yazıka*. 4-e izd., M.: Gosudanstvennoye izdatelstvo inostrannih i natsionalnih slovarey, 1960, s. 15; sr.: *Bolşaya sovetskaya entsiklopediya* / Gl. red. O.Yu. Şmidt. M.: AO “Sovetskaya entsiklopediya”, 1926, 1-e izd., t. 1, s. 83.

“1917 devriminden sonra abreklik sıradan haydutluğa dönüşmüştür” ifadesini kullanır. Abrek terimi neredeyse bire bir anlamıyla tüm Sovyet sözlük ve ansiklopedilerine geçmiştir.

Bununla birlikte, Sovyet iktidarı döneminde abrekliğin idealleştirilmesi devam edilmiştir. Gürcü yazar Çabua Amirecibi gerçek bir abrek olan Data Tutaşhia hakkındaki bilgilere dayanarak asil Kafkas haydutu imgesini yaratmıştır. 1977 yılında Amirecibi'nin romanına dayanan “Kıyılar” (*Berega*) filmi çekilmiş ve Data Tutaşhia'yı bütün Sovyetler Birliği'nde meşhur etmiştir. Ayrıca Konstantin (Dzaho) Gatuyev'in devrim öncesi Çeçenistan ve Stavropol'de eşkıyalık yapan abrek Zelimhan Guşmazukayev (1872-1913) hakkındaki romanı ile Fazıl İskender'in 1960-70'li yıllarda etkinlik gösteren Abhaz haydutlar hakkındaki hikayelerinden de bahsedilebilir.³³ Gatuyev ve Amircibi abrekleri sadece idealize ederken, İskender “insan-hayvan” abrek Uta Berulava'yı tarafsız tasvir etmekle beraber abrekliği şiirselleştirmiştir. Romanda kahraman, yozlaşmış Gürcü polisinin yerine getirmediği adaletin sağlmasına yardım eder.³⁴ Abrek kelimesi “Kafkasyalı asil haydut” anlamını halen korumaktadır.

Reform Öncesi Kafkas Toplumunda Abrekliğin Kökenleri

19. ve 20. yüzyıllarda Kafkasya'da “abrek” teriminin aşamalı anlam değişimi ve bugünkü anlamını kazanması Kafkasyalıların yaşam koşullarının değişmesi sonucunda meydana gelmiştir. Bu değişimin analizi araştırmamızın sonraki bölümünde yapılacaktır. Bu bölümde Rus ve Sovyet Kafkasyası'nda profesyonel haydutluğu ortaya çıkaran sosyal yapıları incelemek istiyorum. Zira çağdaş abreklik durup durukken ortaya çıkmadı ve uygun önkoşullar olmadan hiçbir devlet uygulaması onu hayata geçiremezdi.

Çağdaş şiddet kültürünün temelinde hangi yapılar yer alıyordu? Zannımca bu yapılar Kafkas gençliğinin savaşı grupları, savaşı- *cigit* kültürü, kan davaları ve konukseverlik geleneğidir. Önce ilkin ele alalım. Bilindiği gibi Kuzey Kafkasya 19. yüzyılda Rusya'nın bir parçası olana kadar küçük siyasi yapıların (köy toplulukları,

³³ Gatuev Dz. *Zelimhan*. Rostov-na-Donu-Krasnodar: Sevkavkniga, 1926; İskender F. *Stoyanka çeloveka*. M.: İzdatelstvo “Pravda”, 1991.

³⁴ A.g.e., s. 232-243.

onların oluşturduğu ittifaklar ve hanlıklar) askeri güçleri halk milisi ilkesine göre oluşuyordu. Bu tür askeri birliklerin temeli bekar gençlerden oluşan gruplara (Arapçada *ihtilat*, Kubaçice *batirte*, Rutulca *sehbat*, Tsezce *sidar bahru* vd.) dayanıyordu. Devrim öncesi ve Sovyet etnografları tarafından bu konu detaylı şekilde incelenmiştir. Genç erkekler kışı “umumi kale ev”de (Avarca *ğorko ruk*, Kubaçice *gulala-hali*, Hevsurca *sapehno*) savaş talimleri, spor egzersizleri ve şölenlerle geçiriyorlardı.³⁵

Gerek genç grupları gerekse eli silah tutan tüm erkeklerin dahil olduğu köy milisleri (Arapça *cayş*, *askar*, Avarca *bo*, Dargice *hureva*, Lezgice *para*, Bagvalca *kokabi*) ne profesyonel savaşçı ne de hayduttular. Dolaylı olarak bu, köylü topluluğu ittifaklarının ve bağımsız hanlıkların milis sayısının on binlerce kişiye ulaşabildiğini gösteriyordu.³⁶ Nisan ve mayısta kar kalktığında bir veya birkaç topluluğun milisleri komşularına baskınlar düzenliyordu. Buna karşılık milislerin görevi topluluğu dış saldırılardan korumaktı. Yerel söylencelere göre 18. yüzyılda Kubaçi *batirteleri* köylerini İranlı fatih Nadirşah’ın ordularına karşı korumuşlardı. Şaitli köyünden Hevsur milisleri ise köyün kulelerine yerleşerek köyü kuşatan Şamil’in ordusunu geri püskürtmüştü.³⁷ Milisler ayrıca bazı tarla (tarlaların taşlardan temizlenmesi, ot biçme vb.) ve inşaat işlerini de görüyorlardı.³⁸

Çeçenistan ve Dağıstan’ın bağımsız köy topluluklarında askeri güçlerin başında seçilmiş liderler (*han*, *şah*, Avarca *tsevekhan*, Kubaçice *bikt-halel*) yer alıyordu. 18. yüzyıl ortalarına kadar Çerkeslerde liderlik prenslere (*pşı*) ve daha seyrek olarak özdenlere (*vork*) aitti. Prens in en önemli yetkileri askeri sefer düzenlemek,

---

³⁵ Ayrıntı için bkz.: Karpov Yu.Yu. *Cigit i volk. Mujskiye soyuzı v sotsiokulturnoy traditsii gortsev Kavkaza*. SPB.: Nauka, 1996, s. 24-92.

³⁶ Gaciev M.G., Davudov O.M., Şih Saudov A.R. *İstorii, arheologii i etnografii Dagestanskogo nauçnogo tsentra RAN*, 1996, s. 322, 324.

³⁷ Şilling M.E. “Kubaçintsı i ih kultura” // *Trudi İnstitutu etnografii*. M., 1949, t. 8, s. 174-175.

³⁸ Şamanov İ.M. “Skotovodstvo i obşestvennniy bit karaçevtsev v XIX - naçale XX v.” // *Kavkazskiy etnografiçeskiy cbornik*. M., 1972, vıp. 5, s. 86-87; Mafedzev S.H. *Obryadı i obryadoviye igrı adıgov v XIX - naçale XX v*. Nalçik: Elbrus, 1979, s. 37-52.

soylulardan milis toplamak, savaş ve barış ilan etmekte. Dahası yukarıda belirtilen baskınlar (*zeko*) temel olarak savunmacı bir niteliğe sahipti.³⁹ Prenslik kesinlikle kolay bir iş değildi. Prenslar yalnızca askerleri yönetmekle kalmaz, savaşta ön safta yer alarak görevlerine karşı şövalyece bir tavır ve cesaret örneği sergilerlerdi.

Kafkas halklarının çoğunda katı sınıf ayrımları olmadığını belirtmek gerekir. Nikolay Berzenov "Dağlarda yiğit olmak aristokrat olmak anlamına gelir" diye yazar.⁴⁰ Savaşa katılmak, özellikle de bir sefere önderlik etmek güç ve şan elde etme imkanı verirdi. Her Kafkasyalı erkeğin rol modeli yüzyıllar içinde oluşmuş yiğit (Çeçence, İnguşça *kant*) imgesiydi. Savaşta öne çıkmış bazı yiğitlerin ellerinde geçici fakat muazzam bir iktidar gücü toplanırdı.

Kendi yerel topluluklarını hükümleri altına alarak onların varisli yöneticileri oldukları örnekler bilinmektedir. Lidia Panek'e göre Güney Dağıstan'ın Rutul *bekleri* soylarını "eski baskıncı önderlere" dayandırılıyordu.⁴¹ 19. yüzyıl başında Çeçen topluluklarını inceleyen Steven "liderlerini onlara yüzyıllar boyunca seçkin askeri liderler sağlayan ailelerden seçerler, bu sebeple de onlara büyük saygı duyarlardı" diye yazar.⁴² Topluluğun fazla öne çıkan askeri liderleri ortadan kaldırdığı da görülüyordu.⁴³ Bazı topluluklar ise askeri liderlerini - *bekleri* ve *çankları* – kabullenseler de soylarını sürgün ederlerdi. Resul Magomedov'un düşüncesine göre, bazı Dağıstanlı toplulukların birliklerdeki savaşçıları sürekli değiştirme geleneği, iktidarı ele geçirebilecek askeri bir sınıfın ortaya çıkmasını engellemiştir.⁴⁴

---

³⁹ AVPRİ. F. 115. Kabardinskiye dela. Op. 1 (1754 g.). D. 6. L. 243 ob., 248 ob., 251; *Kabardino-russkiye otnoşeniya v XVI-XVIII vv. Dokumentı i materialı* / Sost. N.F. Demidova, E.V. Kuşeva, A.M. Persov. M.: İzdatelstvo Akademii nauk SSSR, 1957, t. 2, s. 263, 274.

⁴⁰ Berzenov N. "İz vospominaniy ob Osetii" // *Kavkaz*, 1851, No 92.

⁴¹ Panek L.B. "Materialı po etnografii rutultsev" // *NA İİAE*, F. 3. Op. 36. D. 2, l. 59.

⁴² Steven. "Jurnal puteşestviya po zemle Voyska Donskih kazakov, k Kavkazu i v Astrahan" // *Severnıy arhiv*. 1824, ç. 12, No 24, s. 260.

⁴³ Karpov Yu. Yu. *A.g.e.*, s. 132.

⁴⁴ Magomedov R.M. *Po aulam Dagestana*. Mahaçkala: Dagestanskoye knižnoye izdatelstvo, 1979, s. 25.

Kafkasya'daki geleneksel şiddet kültürünün en önemli unsuru kan davalarıydı. Kadınlara edilen hakaretlere, arazi işgallerine, cinayet ve yaralamalara failin öldürülmesiyle karşılık verilirdi. Kan davaları tarafların tüm *tuhumuna* yayılırdı. Özellikle bir kıza veya kadına tecavüz ya da aile onurunun lekelenmesi olaylarında kan davasını durdurmak o kadar zordu ki tuhum-klanlar arasındaki düşmanlık bir taraf tümüyle yok oluncaya kadar devam edebilirdi. Örneğin Dağlık Dağıstan'ın Kadar adlı Dargi köyünde iki *tuhum* 17. yüzyıldan 1860'lara kadar, yaklaşık 200 yıl boyunca kan davası sürdürmüştü.⁴⁵

Ancak çoğu durumda kan davasının sürmesi örfi hukuk (*adat*) çerçevesinde aynı veya nakdi cezalarla engelleniyordu. Çerkeslerin günlük yaşamı hakkında uzman olan Leonti Lyulye'nin yazdığına göre "Çerkeslerde kan davası Korsikalıların vendettası gibi zapt olunmaz, azgın bir duygu değildir. Bu, daha çok şeref duygusunun, toplumun genel anlayışının ve kana kan alınması talebinin gerektirdiği bir yükümlülüktür."⁴⁶ Kuzeydoğu Kafkasya'da da böyle bir normun varlığına bir Dağıstan (Bejta) atasözü işaret ediyor: "Kan kanla yıkanmaz" (*Ğe ğeyd botsona bakhaas.*)⁴⁷

Farklı sınıfların kanlarına özellikle Kuzeybatı Kafkasya'da ve Düzlük Dağıstan'da farklı değer biçilirdi. Kabardeylerin geleneklerini inceleyen Valentin Gardanov'a göre prensin "kan parası" 6-8 bin öküz arasında değişirken, sıradan bir Çerkes köylüsünün (*tfokotl*) kanı 18. yüzyılda sadece 160 öküz ediyordu. Bir kölenin öldürülmesi durumunda ise onun "pazar fiyatı" ödenirdi.⁴⁸ Valeri Kajarov'un doğru tespitiyle, prensin yüksek kan

---

⁴⁵ *Tsentralny gosudarstvennyy arhiv Respubliki Dagestan. (TSGA RD). Mahaçkala. F. r- 117. Op. 34. D. 7. L. 56; Komarov A.V. "Adatı i sudoproizvodstvo po nim" // Sbornik svedeniy o kavkaskih gortsah. Tiflis, 1868, vıp. I, s. 43-49.*

⁴⁶ Lyulye L.Ya. "Uçrejdeniya i narodniye obiçai şapustov i natuhaytsev" // *Lyulye L.Ya. Çerkesiya. SPB., 1859, s. 40.*

⁴⁷ Luguev S.A., Magomedov D.M. *Bejtintı v XIX - naçale XX v. Mahaçkala: İstitut istorii, arheologii i etnografii Dagestanskogo nauçnogo tsentra RAN, 1994, s. 144.*

⁴⁸ Gardanov V.K. *A.g.e.*, s. 233.

parası onun tebaasının güvenliğini artırırđı.⁴⁹ *Adata* göre üst sınıftan birine kan davası güdülemezdi.

Dağlık Dağıstan ve Çeçenistan'ın güçlü bağımsız topluluklarında kan davaları için işleyen sistem esas olarak özgür toplum üyelerinin (soyluların) hukukunu koruyordu.⁵⁰ *Tuhumların* toptan yok oluşunu önlemek için katil (bazı bölgelerde yakın akrabaları da) topluluğun topraklarından uzaklara sürgün edilirdi. Dağıstan'daki birkaç düzine köy kan davalarından kaçanların *tuhumları* tarafından kurulmuştur.⁵¹

Bölgenin tüm Hristiyan ve Müslüman halklarında kanlılar ve sıradan yolcuların konumu konukseverlik gelenekleri tarafından belirlenirdi. Çerkeslerin yaşamına dair gözlemlerinde John Longworth "Bu bölgelerde insanlara ün sağlayan üç nitelik vardır; cesaret, belagat ve konukseverlik" tespitinde bulunur.⁵² A. Kuçerov *adat* derlemesinde "Çerkesler arasında konukseverlik en büyük erdem sayılır ve konukları kim olursa olsun dokunulmazdır" diye yazar.⁵³ Dağlık Dağıstan, Çeçenistan ve Gürcistan'ın en uzak bölgelerine seyahat eden devrim öncesi yazarlarından Aleksandr Serjputovski, "Bu erişilmez ülkeye girişı sadece kutsal konukseverlik geleneğinin mümkün kıldığını açıkça söyleyebiliriz" diye belirtir.⁵⁴ Geleneksel olarak Kafkasyalıların *kunaka* karşı tavırları iki ilkeye dayanıyordu: İlk olarak, ister suçlu olsun ister kan davalı herkes konuk olarak kabul edilirdi. İkinci olarak da, konuğun güvenliğı için ev sahibi kendi canı dahil her şeyi feda etmekle yükümlüydü.⁵⁵ Bu gelenekler kendilerini kaçak-abrek konumunda bulanların defalarca kez hayatını kurtarmıştır.

Geleneksel kültürün yukarıda belirtilen öğeleri, erkek birlikleri, savaşıcı-*cigit* kültü, kan davaları ve konukseverlik küçük Kafkas topluluklarının kuzeyden ve güneyden gelen saldırılar karşısında ve

⁴⁹ Kajarov V.H. *A.g.e.*, s. 406.

⁵⁰ Aglarov M.A. *A.g.e.*, s. 159.

⁵¹ Komarov A.V. *A.g.e.*, s. 44; Şilling M.Ye. "Narodı andı-tsezkoj gruppı" // *NA İİAE*. F. 4. Op. 1. D. 56, l. 32.

⁵² *Adıgı, balkartsı i karaçevtsi.*, s. 516.11

⁵³ Leontoviç F.İ. *A.g.e.*, vıp. I. s. 125.

⁵⁴ Serjputovskiy A.K. *Poezdka v Nagornıy Dagestan*. Pg. 1917, s. 6.

⁵⁵ Kajarov V.H. *A.g.e.*, s. 321.

sürekli iç kargaşa koşullarında ayakta kalmasına yardım etmiş, böylece toplumun anarşiye sürüklenmesine engel olmuştur. Haydutlar elbette her yerde olduğu gibi vardı. 18. yüzyıl başında yaşadığı söylenen Avar Hoçbar gibi bazı haydutlar halk şarkılarının ve efsanelerin kahramanları haline gelmiştir.⁵⁶ Fakat etnograf ve tarihçilerin çalışmalarının gösterdiği gibi, profesyonel haydutluk antisosyal, alışılanın dışında bir durum olarak görülüyordu.

Kafkasyalıların soygunculuğa karşı tutumları çelişkiliydi. Bir taraftan soygunculuk gençler nezdinde övünç kaynağıydı; baskınlar gerçek bir *cigit* olmak için şan ve saygınlık kazanma aracıydı. Baskın kahramanları hakkındaki bir 19. yüzyıl Çeçen şarkısı “Her ana böyle evlatlar doğursa” dileğiyle biter. Diğer taraftan Kafkas folkloründe soygunculuk ve soyguncular aleyhinde ifadelerin sayısı da az değildir. 18. yüzyılda İranlı fatih Nadir Şah’ın ordusu tarafından köylerin yakılıp yıkılmasına dair şarkılar bu niteliktedir ve Dağıstan folkloründe hala çok yaygındır.⁵⁷ Dağıstanlı tarihçi Patimat Tahnaeva’nın kaydettiği bir ağıtta, Çoh köyünün Şamil’in askerleri tarafından yakılıp yıkılmasından açık bir sitemle bahsedilir. Ağıt Çoh baskınına katılan ve ölenlerin cehennemde yanması dileğiyle son bulur. Rutullarda ve Dağıstan’ın diğer halklarında da benzer ağıtlar kaydedilmiştir.⁵⁸

Rusya’da Reform Döneminde Profesyonel Abrekliğin Doğuşu

Kafkasya’nın Ruslar tarafından nihai olarak ele geçirilmesinden sonra Kafkasyalıların yaşadığı sosyal sarsıntılar ve devlet reformları yerel toplumda ve dünya görüşlerinde büyük bir dönüşüme neden oldu. Yaşanan değişimin sonucunda ve Rus fethine tepki olarak modern abreklik ortaya çıktı. Bu, geleneksel sonrası toplum için tipik olan yeni bir profesyonel haydutluk biçimiydi, fakat politikacılar ve araştırmacılar tarafından “Dağlı yırtıcılığının”, Kafkasyalıların kendileri tarafından da *cigit*lerin yiğitliğinin devamı olarak görülüyordu. Oysa abrekliğin sosyal ve kültürel “kökleri” 19.

---

⁵⁶ Bkz. *O nem moyu rabotu*: Bobrovnikov B.O. *İstoriçeskaya pamyat gorskogo “hişniçestva” v avarskoy “Pesne o Hoçbare”*.

⁵⁷ *Pesni gortsev*. Mahaçkala: Dagestanskoye knijnoye izdatelstvo, 1990, s. 33-26, 209-216.

⁵⁸ AKAK, 19,4, t. 12, s. 1050; Tahnaeva P.İ. A.g.e., s. 92.

ve 20. yüzyıllarda büyük ölçüde dönüşmüştü. Peki bu dönüşüm nasıl olmuştu?

Kuzeybatı Kafkasya'da yerli halkın "barışçılaştırma" amacıyla yeniden yapılandırılmasına Rus yönetimi daha 18. yüzyılın sonunda başlamıştı. II. Katerina'nın yönetimi sırasında, 1777 yılında Kafkas Hattı'nın inşasına başlanılmıştı. Hat, Kuzeybatı Kafkaslıların hareket özgürlüğünü kısıtlayan kaleler, Kazak köyleri ve kordon hatlarından oluşan bir zincirdi. "Barışçıl Dağlıların" köylü milisleri ve soylu birlikleri toplamaları yasaklandı. Prensler ve özdenler askeri liderlerden Rusya devletinin hizmetlisine dönüştüler. 1820-1850 yıllarında yapılan düzenlemeler Rus tabiiyetini kabul eden Çerkes prenslerinin elinden başta asker toplama, savaş ilan etme ve baskın yapma olmak üzere neredeyse tüm eski ayrıcalıklarını aldı. Oldukça büyük bir nüfus oluşturan prens (*pşı*) ve onların vasalı olan özden (*vork*) sınıfı önceden kendi tebaları olan halktan vergi toplama imkanından mahrum kalarak alışıldık gelir kaynaklarını kaybettiler.⁵⁹ Yoksullaşan *pşılar* geçinmek için ya Rus hizmetine girmek ya da gizlice baskıncılık yapmak zorunda kaldılar.

Kuzeydoğu Kafkasya'da toplulukların köylü milisleri Kafkas Savaşı'ndan sonra, 1860 ve 1868 "hükümleri" uyarınca lağvedildi.⁶⁰ Savaş kuleleri ve tahkimatları yıkıldı. Erkek birliklerinin varlığı devam etse de en önemli işlevlerinden yoksun kaldılar. Dağıstanlı etnograf Angara Bulatova'nın bulgularına göre, 19. yüzyılın ikinci yarısında erkek birlikleri köyün sadece tüm genç erkeklerini kapsamıyordu. Yaş sınırı genişlemiş ve bekar erkekler dışında 40-50 yaşa kadar evli erkekler de birliklere katılmaya başlamıştı. Sovyetler dönemine gelindiğinde Kafkaslı gençlerin askeri birlikleri bir tür erkek kulübüne dönüşmüştü. Artık bütün kışı sadece ziyafet ve eğlencelerle geçiriyorlardı.⁶¹ İşsiz kalan eski askeri liderlerin önünde iki seçenek vardı: Rus hizmetine girmek ya da "suçlu ve hain" olarak yasadışı ilan edilmek.

⁵⁹ Kajarov V.H. *A.g.e.*, s. 182, 189.

⁶⁰ *Adatı Dagenstanskoy oblasti i Zakatalskogo okruga* / Pod red. İ.Ya. Sandrgaylo. Tiflis: Tipografiya Kantslyarmii Glavnonaçalstvuyuşego grajdanskoy çastyu na Kavkaze, 1899, s. 32-35.

⁶¹ Bulatova A.G. *Traditsionniye prazdniki i obryadı narodov gornogo Dageestana v XIX-XX vv.* L.: Nauka, 1988, 115.

Yöneticiler ayrıca Rusya imparatorluk yasalarına kesinlikle aykırı bir gelenek olarak gördükleri kan davalarını kısıtlamaya karar verdiler. Kabardey’de 1793 gibi erken bir tarihte kan davalarının *adata* göre çözülmesi yasaklandı. Küçük cezai ve sivil suçlar “kabile (*adat*) mahkemelerine ve hükümlerine” bırakıldı. Kan davalarına ise Rusya yasalarına göre hüküm veren Mozdok Üst Hudut Mahkemesi bakıyordu.⁶² Kabile mahkemelerinin faaliyetlerinin Kabardeyler arasında yarattığı huzursuzluk, yetkilileri bu mahkemeleri 1807’de şeriat mahkemeleriyle (*mehkeme*) değiştirmek zorunda bıraktı. Ancak 1822 yılında *mehkemeler* de yasaklandı ve yerlerine Kabardey Geçici Mahkemesi kuruldu. Ağır ceza davaları gibi kan davaları da Rus askeri mahkemelerinde görülmeye başlandı.⁶³ 1820-1840 yıllarında benzer yargı düzenlemeleri tüm Kuzeybatı Kafkasya’da yapıldı. *Adatın* suç normları değiştirildi. Kan davası cezasının parayla ödenmesi yasaklandı. Kan davalının toplumdaki sürülmesi uygulamasının yerini ağır çalışma kampında mahkumiyet aldı.

Kuzeydoğu Kafkasya’nın ele geçirilmesinden sonra, 1860-1868 yıllarında Dağlık Dağıstan ve Çeçenistan’da da yargı reformu yapıldı. Bölgenin kuzeybatısında olduğu gibi burada da geleneksel hukuka ve şeriata uygun örfi mahkemeler kuruldu. Kan davaları onların yetki alanından çıkarıldı, ağır suçlara dahil edilerek Rus askeri mahkemeleri tarafından görülmeye başladı. Mahkemenin kararlarına göre kan davası suçluları Dağıstan’dan 3 ila 10 yıl süreyle mahkum bölüklerine ve Rusya’nın uzak eyaletlerine gönderiliyordu.⁶⁴ Dağıstanlıların ısrarlı talepleri üzerine 1911’de bölge yetkilileri kan davalılarının Sibirya’ya ve Rusya’nın iç bölgelerine sürülmesi uygulamasını “Dağıstan’ın uzak bölgelerine” sürgünle değiştirdi. Yeni bir yasayla kan davalıların cezası 20 yıla çıkarıldı.⁶⁵ Bu şekilde, kan davasına ilişkin bazı *adat* normları bir dereceye kadar hukuki gücünü korudu.

---

⁶² Butkov P.G. *Materialı dlya novoy istorii Kavkaza*. SPB,: Tipografiya imperatorskoy akademii nauk, 1869. Ç. 2, s. 263-265, 267.

⁶³ Kajarov V.H. *A.g.e.*, s. 417-419.

⁶⁴ Bobrovnikov V.O. *Musulmane Severnogo Kavkaza*, s. 67.

⁶⁵ Predpisaniye predsdatelya Dagestanskogo narodnogo suda ot 20 seentyabrya 1911 g. No 2288 // *TSGA RD*. F. 21. D. 7. L. 18.

Kan davalarıyla mücadelenin yanında Rus yöneticiler prenslerin ve hanların eski hukuki imtiyazlarına da son vermek istiyordu. "Barışçıl olmayan prensleri" bölgede Rus hakimiyeti için tehlikeli düşmanlar olarak görülüyorlardı. Bu nedenle sosyal hiyerarşide üst konumda olan kişiden intikam almayı yasaklayan eski *adat* ilkesini ortadan kaldırmaya çalıştılar. Ünlü 1822 bildirisinde Kafkasya askeri valisi Yermolov Kabardeylere şu talimatı veriyordu: "Özdenlere ve sıradan halka hainlerle karşılaştıklarında silah kullanmalarını ve prenslere ateş edilmeyeceğine dair eski saçma alışkanlığı unutup onlara karşılık vermelerini emrediyorum." Devamında da şu uyarıda bulunuyordu: "Eğer ateş etmezlerse halk silahla cezalandırılacaktır."⁶⁶ Bu şekilde yönetim, Rus hükümeti tarafından "eski şereflerinden" mahrum bırakılan prenslerin öldürülmesine izin vermekle kalmıyor, açıkça teşvik de ediyordu.

Kan davalarından başka Rus yönetimi, "barışçıl olmayan Dağlıların" Rusya tarafından fethedilen halklara sığınmasına olanak sağlayan konukseverlik geleneğinden de hoşnut değildi. *Kunak*ların Rus Kafkasyası'ndaki hareketlerini kontrol altına almak için 18. yüzyılın sonunda *bilet* sistemi getirildi. Rus topraklarını koruyan Kafkas Hattı'na giriş ve aynı şekilde onun sınırları dışına çıkış, Rus askeri makamları tarafından verilen bir tür pasaportla, *bilet* denilen yazılı izinle yapılabiliyordu. 19. yüzyılın ilk yarısında bilet sistemi daha da sıkılaştırıldı. Kafkaslıların biletsiz *kunak*ları kabul etmesi yasaklandı. "Barışçıl olmayan Dağlıları" kabul edenlerin veya baskınlara katılanların ihbar edilmesi teşvik edildi.⁶⁷

Kabardey Geçici Mahkemesi'nin 1847 tarihli bir kararı şöyledir: "Kabardeylerden bir şahsın Kuban ötesinden, Terek ötesinden ve Nazranlardan (İnguşlardan, V.B.) gelip Rus otoritelerine başvurmayan ya da bileti olmayan birini misafir ettiği öğrenilirse, işlenen suça uygun para cezası verilecektir. Şüpheli şahısları, abrekleri kabul edenler Rus kanunları uyarınca sert cezaya çarptırılacaklardır."⁶⁸ Fetih ilerledikçe aynı katı bilet ve pasaport

⁶⁶ Leontoviç F.İ. *A.g.e.*, vıp. I, s. 261.

⁶⁷ Kajarov V.H. *A.g.e.*, s. 339-343.

⁶⁸ *Tsentralny gosudarstvennyy arhiv Kabardino-Balkarskoy Respubliki (TSGA KBR)*. Nalçik. F. 23. Op. 1. D1 48. T. 1. I. 11-11 ob.

sistemi Kuzey Kafkasya'nın diğer bölgelerine de genişledi. Yerli halk için pasaport sistemi ancak 19. yüzyıl sonlarına doğru yumuşatıldı.

1840-1860 yıllarında bilet sisteminin ihlaliyle mücadele yöntemlerinden biri, ihlal edenlerin düzenli Rus birliklerinin ve Kazakların yönetimi altında bulunan bugünkü Rostov ve Stavropol bölgelerine yerleştirilmesi idi. Kafkasya valisi Prens Vorontsov 1846 yılında şu talimatı verdi: "Bütün Kafkas Hattı ve Karadeniz Eyaleti'nde geçerlidir: Barışçıl Dağlılardan herhangi biri firar ettiği takdirde aileleri derhal Don Ordusu topraklarına yerleştirilecektir, ... yakalanan kaçaklar da Rusya içlerine mahkum bölüklerinde hizmete yollanacaktır".⁶⁹ Kaçaklar yakalandığında askeri mahkemenin kararıyla spitzruten* ile cezalandırılır veya çalışma kampına ya da Kafkasya'dan uzakta bulunan mahkum bölüklerine yollanırdı. Eğer firari abrek köyün sahibi ise köyü farklı köylere dağıtırdı. Bunlar dışında, bu dönemde Kuzeybatı Kafkasya'da yeni ele geçirilen zor ulaşılır dağlık bölgelerdeki köylerin Kazak köyleriyle çevrili düz ovalara yerleştirilmesi de yaygın bir uygulamaydı.⁷⁰ Kabardey-Balkar, Karaçay-Çerkes ve Abhazy'daki bugünkü büyük köyler bu şekilde ortaya çıktı.

Bu önlemler Rus yönetimi adına "Dağlıların barışçılaştırılması" ve bölgede iç siyasi yapının istikrarlı hale getirilmesinde etkili oldu. Fakat aynı zamanda, paradoksal olarak profesyonel abrekliğin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Valeri Kajarov'un isabetle belirttiği gibi, Rus hükümeti Kafkasyalıların eski askeri liderlerini sığınma hakkından mahrum bırakıp yasadışı ilan ederek onları Rusya karşıtı sürgün abrekler haline getirdi. Halk ise onları dışlamıyor ve suçlu olarak görmüyordu. Üstelik yeni abreklerin birçok eylemi, en başta da Rus topraklarına yapılan baskınlara katılmaları, yukarıda belirttiğimiz ve kolayca ortadan

---

⁶⁹ A.g.e. F. 23. Op. 1. D. 89. L. 1 ob.

* Spitzruten – Suçlunun iki sıra asker arasında koşturularak sopa veya diğer silahlarla dövüldüğü cezalandırma yöntemi.

⁷⁰ Berje A.P. "Viseleniye gortsev s Kavkaza" // *Russkaya starina*, 1882, t. 36, s. 340; Fadeev R.A. *Sobraniye soçineniy*. SPB.: Tipografiya V.V. Komarova, 1889, t. I, s. 149; Nadejdin P. *Kavkazskiy kray. Priroda i lyudi*. Tula: Tipografiya i litografiya Ye.İ. Drujininoy, 1895, s. 112-113.

kaldırılmayan nedenlerden dolayı halk tarafından geçmişteki şanlı cigitlik geleneğinin devamı olarak görülüyordu.⁷¹

Böylece sınıflarını kaybetmiş prensler ve köy milislerinin askeri liderleri, zaten Rus yönetiminin onları öyle kabul ettiği profesyonel haydut-abrekler'e dönüştü. Geçen yüzyılın ilk yarısındaki birçok meşhur abrek toplumun bu tabakasından geliyordu. Bu kişiler Kabardey prensi Tav-Sultan Atajukin gibi meşhur "baskıncılar" (Rusça *nayezdnik*, Çerkesçe *zekotl*) idi.⁷² Rus yönetimi tarafından mallarına el konulan eski bek ve prenslerden, Şamil'in İmamlığında önemli makamlarda bulunan Elisuylu Danyal-Bek Sultan, Avar Hacı Murat ve Kabardey Muhammed Anzor gibi meşhur abrekler ortaya çıktı.⁷³

Diğer taraftan, abrekler'e sempati duyan ve gizli yardımlarıyla baskın ve soygunlarına uzun süre devam etmelerini sağlayan bir çevre oluştu. 19. yüzyılda Kuzey Kafkasya'da "barışçıl olmayan" *kunak*lara himaye sağlandığına dair çok sayıda olayı bildiren arşiv belgeleri halkın abrekler'e desteğini göstermektedir. Örneğin, 1853 yılında Kafkas Hattı Merkezi komutanına gönderdiği raporda Tümgeneral Gramotin şunları yazmaktadır: "Kabardey'e ve Kafkas Hattı Merkezi'ndeki bana bağlı diğer kabilelere farklı yerlerden kendi işleri için sık sık ve çok sayıda insan geliyor. Her birinin iyi niyetinden emin olmamız mümkün değil, gelişlerinden sadece benim değil, sıklıkla komiserlerin ve memurların da haberi olmuyor."⁷⁴ Abrekin yeri ihbar edildiğinde genellikle ev sahibi de onunla birlikte hattın ötesine kaçardı. Bu tür bir olay Karadeniz Kordon Hattı'nda 1845 yılında yaşandı. Cambulat Nemirov "Çerkes adeti gereğince" bir katili sakladı ve onu Kuban ötesine geçirdi.⁷⁵

⁷¹ Kajarov V.H. *A.g.e.*, s. 338.

⁷² Privilegirovanniye sosloviya Kabardinskogo okruga // *Sbornik cvedeniy o kavkazskih gortsah*. Tiflis, 1870, vıp. 3, s. 5.

⁷³ Buşuev S.K. *Borba gortsev za nezavisimost pod rukovodstvom Şamilya*. M.-L.: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1939, s. 93-94, 96-97; Natsionalno-osvoboditelnoye dvijeniye., s. 236; Gammer M. *Muslim resistance.*, s. 251.

⁷⁴ *TSGA KBR*. F. 23. Op. 1. D. 48. T. 2. L. 52.

⁷⁵ Gardanov V.K. *A.g.e.*, s. 300-301.

Kafkasyalıların köylerinde işlenen suçları gizlemesi olaylarının 1830'lerden itibaren artması abrekliğin gelişmesi için uygun zeminin oluştuğunu gösteriyordu. Bunlar esas olarak, ardından kan davası doğurabilecek cinayet ve özellikle tecavüz olaylarıyla ilgiliydi. Devrim öncesi yazarların gözlemlerine göre Kabardeyler, Çeçenler, Dağıstanlılar ve diğer halklar bu tür olayları gizlemeye ve kendi aralarında *adata* göre çözmeye çalışıyorlardı.⁷⁶ Ayrıca, 19. yüzyılın ikinci yarısında baskıncılığın (*zeko*) yavaş yavaş dönüştüğü at çalma ve ana yollarda yapılan soygun olayları da makamlardan özenle gizleniyordu. Askeri ve sivil makamların raporları, Kafkasyalıların baskınlarda ele geçirdiklerini veya çaldıkları hayvanları sattıklarını ve bağışladıklarını gösteren ifadelerle doludur.⁷⁷

Abrekliğin Dönemsel Canlanması ve Abreklikle Mücadele

Kafkas Savaşı sırasında sosyal bir olgu olarak ortaya çıkan abreklik son iki yüzyıl boyunca düzensiz şekilde görülmüştür. Merkezi devletin güç kazandığı dönemlerde sönümlenip zayıfladığı dönemlerde tekrar canlanmıştır. Benim görüşüme göre, abrekliğin gelişimi birkaç ana evreye ayrılabilir. Bunlar Kafkas Savaşı ve 1870'lerde sonlanan Rusya karşıtı ayaklanmalar dönemi; daha sonra 20. yüzyıldaki iki Rus devrimi arasındaki dönem; iç savaş ve 1920-40 erken Sovyet dönemi; son olarak da sosyal çalkantılarla dolu Sovyet sonrası dönemdir. Kafkasya'da şiddet kültürünün biçimi ve kapsamı dönemden döneme büyük ölçüde değişmiştir. Çalışmamın bu bölümünde Kafkasya'da abrekliğin var olduğu başlıca dönemlerde geçirdiği değişimleri ele almak istiyorum.

Kafkas Savaşı ve 1860-1877 yılları arasındaki ayaklanmalarda geleneksel şiddet kültürünün birçok niteliğini korunmuştur. Abreklerin etkinlik alanlarıyla baskıncılığın tarihsel olarak yayıldığı alanlar birbiriyle örtüşür. Bu alanlar Gürcistan'daki Alazan Vadisi, Terek (bugünkü Kabardey ve Karaçay) ve Dağıstan bölgelerindeki Kazak topraklarıdır. Baskın zamanı önceki gibi esas olarak bahar ve yaz aylarıydı. Eski gençlik birlikleri gibi abrekler de birkaç

---

⁷⁶ Polozov. "V debryah Zakavkazya" // VAR, r. 5-6; Kajarov V.H. *A.g.e.*, s. 421; Bobrovnikov V.O. *Musulmane Severnogo Kavkaza*, s. 70.

⁷⁷ TSGA KBR. F. 23. Op. 1. D. 48. T. 2. L. 59; Şilling M.E. *Maliye narodi Dagestana*. M.: Institut etnologii i antropologii RAN, 1993, s. 104.

düzineden birkaç yüz kişiye kadar birlikler oluşturlardı. Bunlar köyleri yakar, halkını yağmalar ve imkan ölçüsünde onları esir alırlardı.⁷⁸ Abrek saldırılarının hedefi genellikle kanlılarının yaşadığı köylerdi. Ünlü Çeçen abrek Beybulat'ın 1832'de kanlısı tarafından öldürülmesi tesadüf değildi.⁷⁹ 1852'de Hacı Murat da kanlıları tarafından öldürüldü. Yine bu dönemde abrekler eski topluluklarıyla bağlarını kopardı. Abrekler artık soygunla yaşayan profesyonel haydut çeteleriydiler. Çete üyeleri artık dışlanmışlıklarının gayet farkındaydılar ve barışçıl köy yaşamına geri dönmüyorlardı.

Bu dönemin en ünlü abrekleri Çeçenler Nazir-abrek ve Vara ile Karaçaylı Atabay idi. Abreklığın bu evresindeki karakteristik özelliği Kafkasyalıların özgürlük mücadeleleriyle olan bağlantısıydı. Birçok abrek Şamil'in ordusunun saflarında çarpışyordu. Nazir-abrek, Vara ve Karaçaylı Atabay Şamil'in Rus birlikleriyle çatışmalarında öldüler. İmamat'ın dağılmasının ardından abrek grupları birçok Rus karşıtı yerel ayaklanmaya ve 1877'deki büyük Dağıstan-Çeçen ayaklanmasına katıldılar. Baskınlar ve ana yollarda yaptıkları soygunlar dışında abreklerin bir meşguliyeti de kalelere saldırıp Rus subaylarını öldürmekti. Örneğin 1872'de bölgeyi dolaşan Hasavyurt Okruğu valisini öldürdüler.⁸⁰

1880-1900 yılları arasında abreklik geçici olarak geriledi. Bir sonraki "zirvesi" Rusya'nın Kafkasya'daki hakimiyetinin zayıfladığı Rus-Japon Savaşı ve 1905-1907 devrimi arasındaki dönemdi. Dönemin genel özelliğini Tümgeneral Polozov şöyle açıklıyor:

"1905-1907 devrimi Kafkasya'da diğer bölgelerde olduğu gibi gerçekleşmedi. Burada imparatorluğun diğer bölgelerinden farklı bir özelliği vardı... Çeçenistan, İnguşetya, Kabardey, Dağıstan ve diğer Müslüman bölgeler Rus devrimci partilerin politik taleplerine yabancıydılar. Merkezi bölgelerde oluşturulan atlı muhafız birliklerinin saflarına kendi iradeleriyle katılarak Beyaz

⁷⁸ Ramazanov A.H. "Borba dagestanskih narodov protiv kolonializma v posleimamatskiy period" // *Nauka i molodej.*: Sb. St. / Otv. red. R.İ. Seferbekov. Mahaçkala: İstitut istorii, arheologii i etnografii DNTS RAN, 1997, vıp. 1, s. 58, 62.

⁷⁹ Buşuev S.K. *A.g.e.*, s. 62.

⁸⁰ RGVIA. F. 400. D. 31. L. 3.

Çar'a ve Rusya'ya sadakatlerini kanıtladılar. Gerçi ele geçmez Zelimhan'ın faaliyet gösterdiği Terek bölgesinde abreklerin sayısı arttı. Polis petrol bölgelerindeki işçi ayaklanmalarıyla uğraşırken ve ordu Mançurya'daki Japon savaşına asker sevkıyatı yüzünden zayıflamışken soygun yapmamak ve kanlılarıyla hesaplaşmamak için bir neden yoktu. Kuzey Kafkasya'da durum nispeten sakindi ama güneyde, Gürcistan ve Azerbaycan'da durum oldukça farklıydı. Gasp, fidye için adam kaçırmak ve terör eylemleri, yaşam diğer bölgelerde normal seyrine döndüğünde bile devam etti.⁸¹

En ünlü Kafkas abreklerinin eylemleri 1910'lu yıllarda gerçekleşti. Abreklğin karakteri bu dönemde büyük ölçüde değişti. Faaliyet alanı şehirlere, ovada ve dağ önünde yeni kurulan büyük köylere kaydı. Eskisi gibi yine dağlarda saklanıyorlardı. Örneğin, yukarıda bahsedilen Zelimhan Guşmazukayev 27 Mart 1910'da Kızılyar hazinesini soydu ve parayla birlikte Çeçenistan dağlarına kaçtı. Bu soygunla daha önce gazetelerde kendi aleyhine konuşan Kızılyar askeri amiri Gavriil Verbitski'den intikam almış oldu.⁸² 1905-1913 yılları arasında güney Dağıstan'ın Lezgi köyü İkra'dan ünlü abrek Buba (*Kiri-Buba*, Lezgice *İkralı Buba*), 20 kişilik çetesiyle "Bakü'den Petrovsk'a (bugünkü Mahaçkale, V.B.) kadar tüm Hazar sahil şeridindeki Derbentli her balıkçıyı, gemi sahibini ve zengin tüccarı ticari faaliyetleri ölçüsünde vergiye bağladı." Yerel ahalinin desteğiyle adamlarının sayısını birkaç günde 200 kişiye kadar çıkarabiliyordu.⁸³ Şehirlerden silah ve mühimmat alıyordu.⁸⁴

Bu dönemde abrekler henüz şehirli devrimcileri desteklemeseler de toplumun ekonomik ve dini işlerine müdahale etmeye başlamışlardı. Köy ve bölge yetkilileri abreklerin yerli halk üzerindeki verginin azaltılması taleplerini yerine getirmek zorunda kalıyordu. Buba, yerli Sünni kadınların sonbaharda ticaret için

---

⁸¹ Polozov. "1905 i 1906 godı v Zakavkaze" // VAR, I. 1.

⁸² Berdyayev S.K. *Çeçnyya i razboynik Zelimhan*. Paris: İzdatelstvo "Pascal", 1932, s. 55-58; *İzvestiya*. 14.08.1999.

⁸³ Kazaçkovski V., p[o]lk[ovnik]. *Pazboi na Kavkaze*. Vladikavkaz: Elektropeçatnyya S. Kazarova, 1913, s. 79. TSGA RD. F. 2. Op. 4. D. 5. L. 2-4, 5.

⁸⁴ TSGA RD. F. 2 Op. 4. D. 5. L. 2-4, 5.

Derbentli Şiilere gitmelerini yasakladı.⁸⁵ Bu yıllarda ölen bazı abreklerin kendiliğinden aziz mertebesine yükselmesi (şeyh ilan edilmesi) abrekliğin halkın bilinci üzerindeki etkisinin arttığını göstermektedir. Azerbaycanlı Şih-Zade bunun bir örneğidir. Mezarları Azerbaycan, Çeçenistan, Dağıstan ve Kabardey'de tapınma mekanı haline gelmiştir. Topladığım saha materyalleri Dağıstan ve Kuzey Azerbaycan'da şeyh-abreklerin kutsal mezarlarına saygının devam ettiğini ve bu kültün İslami şehit kültürüne benzemeye başladığını gösteriyor.

Rus yönetiminin abreklerle temel mücadele yöntemi, Kafkas Savaşı sırasında olduğu gibi bu dönemde de askeri hareketler ve tenkil seferleriydi. Bu yöntem oldukça maliyetliydi ve her zaman da etkili olmuyordu. 1908-1913 yılları arasında Dağıstan ve Terek bölgesi yöneticileri, özellikle Kaytag-Tabasaran ve Temirhanşura bölgelerinde, abreklerin etkinlik alanlarında kayda değer büyüklükte askeri birlik ve yerel milis bulundurmaya zorunda kaldılar.⁸⁶ Önde gelen abrekler sonunda fiziki olarak ortadan kaldırıldı. Şih-Zade ve Zelimhan Guşmazukayev yerli milislerle girdikleri çatışmalarda öldüler. İkralı Buba ve Sagopşili Sulumbek Garavocev teslim oldular ve askeri mahkeme kararıyla 1913'te asılarak idam edildiler.⁸⁷ Birinci Dünya Savaşı başlarında Kafkasya yeniden sükunete kavuştu, ama kısa süreliğine.

---

⁸⁵ A.g.e. F. 2. Op. 4. D. 5. L. 5.

⁸⁶ Ramazanov A.H. A.g.e., s. 63.

⁸⁷ Berdyayev S.K. *Çeçnya...*; aynı yazarın. *Pazboi na Severnom Kavkaze. İz vosnominaniy starogo administratora (Period 1907-1915 gg.)*. Parij: İmperimerie d'ART, 1936, s. 5-16.

Abrek Buba'nın İkra Köyü'nde bulunan mezarı üzerindeki Sovyet sonrası anıt.

Fotoğraf: İlona Milyavskaya, Ekim 2021

Abrekliğin bir sonraki yükselişi İç Savaş yıllarında başladı. Dağlık Dağıstan ve Çeçenistan, Kabardey ve Stavropol haydut çetelerinin ve partizan gruplarının eylem alanı haline geldi. Hasavyurt gibi bazı küçük şehirler 1921 yılına gelindiğinde onlar tarafından yerle bir edilmiş, varlıkları sona ermişti.⁸⁸ İki Rus devrimi arasındaki dönemde abreklik hareketi siyasi ve ideolojik karakter kazandı. Çarlık Rusyası'nın düşmanı olarak ittifak yaptıkları Kızılar dışında abrekler yerli Müslüman liderlerle de yakınlaştılar. Kendini 'Kızıl partizan' olarak adlandıran haydut çetelerinin çoğu 1918-1920 yıllarında Akuşalı Şeyh Ali Hacı ve Bolşeviklerin safında çarpışırken, bir kısmı da Saltalı Avar şeyhi Uzun Hacı ve Hotsoblu Najmutdin gibi Sovyet hükümetinin düşmanlarını destekledi.

---

⁸⁸ Osmanov G.G. *Sotsialno-ekonomičeskoye razvitiye dagestanskogo dokolhoznogo aula*. M.: Nauka, 1965, s. 316.

1920'de Bolşevikler, Dağıstanlı "Kızıl partizanlar" Kara Karayev, Kuppalı Giray, Kaçağ-Omar gibi eski abrek çete başlarını kendi taraflarına çekerek Kuzey Kafkasya'da Sovyet iktidarını kurmayı başardılar.⁸⁹ Fakat bağımsız yerel çeteler 10 yıldan fazla süre boyunca Dağıstan, Çeçenistan ve Kabardey'de Sovyet ve parti çalışanlarını terörize etmeye devam ettiler. 1921-1925 yıllarında Hotsolu Najmutdin yerel halkın ve abreklerin yardımıyla Çeçenistan ve Dağıstan dağlarında Sovyetlere karşı partizan mücadelesi yürüttü.⁹⁰ Çeteler dağlarda 1930'ların başına kadar, Çeçenistan'da ise İkinci Dünya Savaşı'nın başına kadar aktiftiler. Yönetim abreklerle karşı sürekli büyük birlikler bulundurmasına rağmen, yerel halkın desteği onlara 1944'e kadar alenen eylemde bulunma imkanı verdi.⁹¹

Haydutlarla mücadele etmek için 1922'de Çeçenistan ve İnguşetya'nın bazı bölgelerinde sıkıyönetim ilan edildi.⁹² Köylü milisleri ve özel amaçlı birlikler (Rusça ÇON) kurulmaya başlandı.⁹³ Haydutluğun köklerini kurutmak amacıyla yönetim 1926'da yerli halkı silahsızlandırdı. Yerel komünist güçler, milisler ve ÇON yalnızca Dağıstan'da 60 bin ordu tipi silah ele geçirdi. Sadece eski "Kızıl partizanlara" tüfek ve tabancalarını tutma hakkı verildi, ki onlarda kayıtlı silah sayısı 15 bindi. Halkın geri kalanında sadece kama ve kılıç gibi ateşsiz silahlar bırakıldı.⁹⁴ Kafkasyalıların son kez silahsızlandırılması 1944-1946 yıllarında, erken Sovyet döneminde esas abrek "kadrolarını" oluşturan Çeçenlerin, İnguşların, Karaçayların ve Balkarların Kuzey Kafkasya'dan sürgününden sonra gerçekleşti. Önde gelen abreklerin fiziki olarak ortadan kaldırılması

---

⁸⁹ Karaev K.R. *Vospominaniya*. Mahaçkala: Tipografiya Dagfiliala Akademii nauk SSSR, 1968, s. 23, 36. Pereydy na slujbu k sovetsoy vlasti abreki dolgo sohranyali razboyniçi priviçki. V. çastnosti, upomyanutıy nami K.R. Karaev, konvoriuya v godı Oteçestvennoy kolonnu nemetskih plennih, ne dovel ih do mesta naznaçeniya, no vseh perestrelyal dorogoy // Yazarın 1997 yılı saha çalışmaları.

⁹⁰ Karaev K.R. *A.g.e.*, s. 51-58.

⁹¹ *TSGA RD*. F. 2. Op. 4. D. 5. L. 2-4, 5.

⁹² *A.g.e.* F. r-168. Op. 2. D. 6. L. 78.

⁹³ *A.g.e.* F. r-1 (bıvşiy Partarhiv). Op. 5. D. 85. L. 4.

⁹⁴ *A.g.e.* F. r-1. Op. 3. D. 149; Karaev K.R. *A.g.e.*, s. 74.

ve dağlardaki silah stoklarının yok edilmesi⁹⁵, hemen hemen 50 yıl boyunca bütün bölgede nispeten huzur ve düzen sağlanmasına izin verdi. Ancak 1976 yılında Çeçen-İnguş dağlarında KGB ve İçişleri Bakanlığı'nın ortak timi tarafından öldürülen Hasuha Magomadov örneği, münferit abreklerin dağlardaki partizan mücadelesini sürdürdüğünü gösteriyor.

Sadece abrekliğin değil, ona dayanarak icat edilen postkolonyal sosyal haydutluk geleneklerinin 1920'li yıllardakiyle yaklaşık aynı ölçekte tarih sahnesine dönüşü Sovyet sonrası yirmi yılda meydana geldi. ⁹⁶

Bu dönüş Rusya'da ve özelde Kuzey Kafkasya'da yaşanan otorite boşluğuna bağlı olarak gelişti. Savaştan sonraki yıllarda Kafkas halklarının edebiyatında ortaya çıkan ve abrekleri "Kafkaslıların Rus Çarlığı karşısındaki özgürlük mücadelesinin kahramanı" olarak resmeden asil haydut imgesinin bunda büyük rolü oldu. ⁹⁷ 1994-1996 Çeçen-Rus savaşında yerel halk alınıp satılan bir mal haline gelen silahlarla büyük yığınaklar yapmıştı. Saha çalışmalarım sırasında Dağıstan'ın sınır köylerindeki bazı kişilerin kolhoz mal varlığını silah almak için sattıklarına şahit

---

⁹⁵ Daniyalov A.D. *Vospominaniya*. Mahaçkala: Dagestanskogo knijnoye izdatelstvo, 1992, s. 68; sr. Berdyayev S.K. *Razboi na Severnom Kavkaze..*, s. 25; *Dagestanskaya pravda*. 23.03.1996.

⁹⁶ Bilindiği üzere "sosyal haydut" kavramı Britanyalı tarihçi Eric Hobsbawm tarafından ortaya atıldı. Hobsbawm bu kavramı iktidar tarafından yasadışı ilan edilen, fakat köy halkının gizli yardımından faydalanan modernite öncesi ve modern dönem köyünün baskı altındaki katmanlarının toplumsal direnişini tanımlamak için kullandı. Hobsbawm'ın indirgemeci yaklaşımı ve vardığı sonuçlar birçok eleştirinin hedefi oldu ancak bu kavram kırsal direnişin kültürel hafızasını karakterize edebilmek için tarihçiler tarafından kullanılmaya devam ediyor. Bkz. Hobsbawm E. *Primitive Rebels*. Manchester: University of Manchester Press, 1959; Hobsbawm E. *Bandits*. New York: Delacorte Press, 1969; Blok A. "The Peasant and the Brigand. Social banditry Reconsidered" // *Comparative Studies in Society and History*. 1972, vol. 14, no. 2, pp. 494–503; Scott J.C. *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven; London: Yale University Press, 1985.

⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Gould R. *Writers and Rebels. The Literature of Insurgency in the Caucasus*. New Haven: Yale University Press, 2016.

oldum.⁹⁸ 1997'ye gelindiğinde Kuzey Kafkasya'daki silahlanma 1920 ve 1940'lı yıllardaki silahsızlanmayı etkisiz hale getirmişti.

Yapılarını 1994-1996 Rus-Çeçen savaşı sonrasında bile korumuş olan partizan birlikleri, Şamil Basayev ve Selman Raduyev gibi savaş liderleri önderliğinde 1990-2000 arasında Çeçenistan, İnguşetya, Kuzet Osetya ve Dağıstan'ı terörize ettiler. Üsleri ormanlık dağlarda ve dağ eteklerinde bulunan çeteler düzlüklerdeki yerleşimlere yöneldiler. Bu çetelerin üyeleri 20-40 yaşları arasında bekar veya evli erkeklerdi. Birçoğu üniversite düzeyinde teknik veya sosyal eğitim görmüştü. Çeteler sık sık sınır köylerinden hayvan çalıyordu. Fidyeye talebiyle adam kaçırmalar yaygınlaşmıştı.⁹⁹ 1995 ve 1997'de yaptığım gözlemler bu çetelerin geçtiğimiz yıllarda tekrar alevlenen kan davalarına karıştıklarını da gösteriyor.¹⁰⁰

Günümüzde "Abrek" Psikolojisi

Son bölümde Kafkasya'da günümüz haydutlarının dünya görüşüne odaklanacağım. Buraya kadar sosyal haydutlarla karşılaşmış kişilerin, yani abreklerin kurbanlarının, onlara sempati duyan köylülerin, siyasi müttefiklerinin veya düşmanlarının tanıklıklarını inceledik. Şimdi sözü abreklerin günümüzdeki varislerine vermenin zamanı geldi. Yakın zamanda kadar bu yapılması kolay bir şey değildi. Ancak Sovyet sonrası dönemde Kafkas abreklerinin en ünlü halefleriyle Rusyalı ve yabancı gazetecilerin yaptığı röportajlar yeni ve ilginç kaynaklar olarak ortaya çıktı. Sosyal haydutluğun çağdaş kahramanları arasında Çeçen saha komutanı Şamil Basayev basın temsilcileriyle en sık görüşme şansı yakalayan kişiydi.

Şamil Basayev'in iki röportajını analiz etmek istiyorum. Röportajlardan birini Budennovsk baskınından birkaç ay sonra, Kasım 1995'te *Keston News*'den bir İngiliz gazeteciye verdi. İkincisi

---

⁹⁸ Yazarın 1995-1996 saha çalışmaları. Sr.: Mühlfried F. *Being a State and States of Being in Highland Georgia*. New York; Oxford: Berghahn, 2014.

⁹⁹ Yazarın 1995-1996 saha çalışmaları. Sr. "Çastıye zametki v mestnoy presse", örn.: *Novoe delo*. 7.02.1997, 21.02.1997.

¹⁰⁰ Yazarın 1995-1997 saha çalışmaları.

Lübnan gazetesi *Al-Aman* muhabiri tarafından Ekim 1999'da, Şamil'in "savaşçıları" Dağıstan'ın Botlih ve Tsumada bölgelerindeki birkaç köyü ele geçirdikten hemen sonra yapıldı.¹⁰¹ Bu materyalleri seçmemin nedeni, belirtilen fikirlerin modern abreklik için oldukça karakteristik görünmesidir. Dağıstan'ın Tsumada, Ahvah ve Hasavyurt bölgelerindeki saha araştırmalarım sırasında benzer ifadeleri daha az tanınmış çete liderlerinden ve üyelerinden de duydum.

İlk röportajın konusu "savaşçıların" Temmuz 1995'te Budennovsk'a yaptığı, rehinenin alındığı ve sivil halktan çok sayıda kurbanın olduğu "baskın"dı. İngiliz gazeteciye göre, çarpışma sırasında rehinenin canlı kalkan olarak kullanılması ve sivillerin öldürülmesi Basayev'in vicdanını rahatsız ediyordu, bu yüzden sürekli bunu meşrulaştırmaya çalışıyordu: "Bizim tarafımızdan öldürülen siviller oldu, bunu inkar etmeyeceğim." Basayev'e göre "savaşçılar" kurban sayısını en azda tutmaya çalışmışlardı, fakat "kendi insanları daha değerli olduğu için" önce onların hayatını düşünmüştü. "Savaşçıların" rehin aldığı kişilerden ölenler için Rus otoritelerini suçluyordu. Basayev'in sözlerine göre "Bütün Rus halkı (insan hakları aktivisti Sergey Kovalev hariç) Çeçenlerin 1944'te Kazakistan'a kanlı sürgününden beri Moskova'nın Çeçenistan'a karşı işlediği suçların rehinesi olmuşlardı, çünkü olanları önleyememişlerdi." Gazetecinin 'savaşçılar' yaptıkları kötülükten dolayı pişmanlık duyuyorlar mı sorusuna "Önce Ruslar pişmanlık duysun" şeklinde cevap veriyordu.¹⁰²

Şamil Basayev Budennovsk'taki eylemlerini Çeçenistan'ın, aynı şekilde Don'dan Volga'ya tüm Rus olmayan güney cumhuriyetlerinin "Rus kolonyalizminden kurtuluş" mücadelesi olarak gerekçelendiriyordu. "Bu savaşta Çeçenistan'ın zaferinden

---

¹⁰¹ Her iki durumda da röportaj Rusça gerçekleştirildi. Ancak elimizde sadece İngiliz gazeteci Lawrence Uzzell tarafından verilen Basayev'le 4 saatlik görüşmesinin kısaltılmış bir özeti ve Arap gazetecinin sorularına Basayev'in verdiği yanıtların Arapça tam metni bulunuyor. Bu yüzden benim İngilizce ve Arapça çevirilerim sözlü Rusça aslından farklı kelime ve ifadeler içerebilir.

¹⁰² Lawrence A. Uzzell. "A terrorist's theology" // *Keston News Service*. October, 1995.

üste sadece inancını koyuyordu." Bağımsızlığı kazanmak uğruna bile olsa "İslam inancından asla vazgeçmezdi." Konuşması sırasında Basayev sürekli İslam ideallerine bağlılığını vurguluyordu. Bir Müslüman olarak Rus otoritelerinin sadece yaptıkları değil, sembolizmi de onu kızdırıyordu. Özellikle, Yeltsin döneminde Rusya armasına geri dönen çift başlı kartalı, doğada olmadığı için "Allah'ın yaratma fikrine aykırı" bir "garabet" olarak görüyordu. Genelde Basayev sembollere çok dikkatli, bazen de batıl inançla yaklaşıyor. Röportajdan anlaşıldığına göre kendisini, Bolşeviklerin Kafkasya'da yaptığı bütün kötülükler için Ruslardan intikam alan Allah'ın bir aracı olarak görüyor.¹⁰³

Dört yıl sonra yapılan ikinci röportajda Şamil Basayev dini ve siyasi ideallerini daha belirgin ifade ediyor: "Şu an yaşananlar (Dağıstan'da - V.B.) büyük bir cihattır, 13 yüzyıldır İslam'ın bağrında yerleşmiş kafirlerin İslam topraklarından kovulması için yapılan kutsal bir savaştır...¹⁰⁴ Biz Dağıstan'ın Rus askerlerinden temizlenmesi için... Çeçenistan'da ve Dağıstan'da, sonra da İnguşetya'da İslam Cumhuriyeti'nin ilanı ve büyük Çeçen İmparatorluğu'nun kurulması için savaşıyoruz." İsyancılar arasındaki rolü sorulduğunda Basayev, "Dağıstanlı kardeşlerinin (din kardeşleri, V.B.) kendisini askeri lider olarak atadığı" cevabını veriyor. "Kardeşlerinin" Dağıstan'da başında Serajutdin Ramazanov'un olduğu bir hükümet, şura (parlamento) ve hainlerle korkakları yargılamak için İslami mahkeme kurduğunu söylüyor. İslam Cumhuriyeti fikrini Basayev "şartların uygun olduğu her seferde gerçekleştirmek için çaba sarf edecekleri ata mirası" olarak nitelendiriyor.¹⁰⁵

¹⁰³ A.g.e.

¹⁰⁴ Önemsiz görünen bu detay gösteriyor ki, Basayev açıkça seküler, daha doğru bir ifadeyle Sovyet dünya görüşüne tutunmaya devam ederek İslam'la ilişkisini yalnızca muhabbet seviyesinde tutuyor. Eğer yüzyılları Rusya'daki ve hariçteki Müslümanların hala yaptığı gibi hicri takvime göre hesaplasak Güney Dağıstan'ın Araplar tarafından fethinden bu yana 13 değil 14 yüzyıl geçti.

¹⁰⁵ *Al-Aman*. 17 Eylül 1999. No 373, s. 8. Krş. A.H. Dudaev'in makalesi: "Çeçenskoye İslamskoye gosudarstvo", Grozni'de yayınlanan *al-Kaf* gazetesi (Kasım 1998, No 1.). Bu ve aynı günlerdeki diğer röportajında

Yukarıda yapılan alıntılar bazı açıklamalar gerektiriyor. Alıntılar abrekliğin Kafkasya’da Sovyet iktidarının kurulmasından hemen önce başlayan siyasileşme ve ideolojikleşme sürecinin ne kadar ilerlediğini göstermektedir. Bugün abreklik artık kendine ait hazinesi, ordusu, mahkemesi ve siyasi örgütleri olan önemli bir siyasi güç haline gelmiştir. Hem Rusya devlet otoriteleri hem de muhalifleri onu hesaba katmak zorundadır. Şamil Basayev’in “Çeçenistan ve Dağıstan Halkları Kongresi” hareketindeki yardımcısı Avar şair Adallo Ekim 1998’de Mahaçkale’de tutuklandığında, Dağıstan makamları tarafından serbest bırakılmasını sağlamasına şaşırılmaması gerekir.¹⁰⁶ Federal güçler Dağıstan’ın radikal muhalefet liderleri Magomed ve Nadirşah Haçilayev kardeşleri Çeçenistan’da saha komutanlarının yanında saklanırken tutuklayamadılar.¹⁰⁷ Çeçenistan hükümeti başkanı Aslan Mashadov da Ağustos-Ekim 1998’de Basayev ve Hattab’ın birlikleri tarafından federal güçlere karşı gerçekleştirilen askeri eylemleri durduramadı.¹⁰⁸

Günümüz abrekliğin liderleri meşruiyetlerinin ana kaynağı olarak gördükleri İslam’a gittikçe daha fazla yöneliyorlar. İslam Cumhuriyeti’nin ve Kafkasya’da erken Sovyet döneminde var olan şeriat mahkemelerinin yeniden kurulması sloganlarının son yıllarda popülerleşmesi bu nedendir. Bunun yanında, geçmişteki abreklerden farklı olarak saha komutanları arasında koyu dindar olanların sayısı azdır. Dine karşı kayıtsızlıklarını İslam savaçılığı ve İslam topraklarını işgal eden kafirlere karşı cihat çağrılarının ardına gizliyorlar. Bunun yanında, rakip suç grupları arasında birlik de bulunmuyor.

Şamil Basayev “bütün dünya alev alev yansa ... Volga’dan Don’a kadar Müslümanlar özgür kalıncaya kadar cihata devam edeceğini” söyledi. Bkz.: *Moscow News*. 1.09.1999.

¹⁰⁶ *İzvestiya*. 8.09.1998, s. 4.

¹⁰⁷ *İnterfaks*. 15.10.1998. Krş. Salman Raduyev’in Eylül 1998’de tutuklanan Magomet Haçilayev serbest bırakılmazsa Dağıstan’da bulunan bütün Rus birliklerine silahlı saldırılar düzenleyeceğine dair beyanları. Bkz.: *İzvestiya* 12.09.1998.

¹⁰⁸ *Le Monde*. 18.09.1999, s. 2; 25.09.1999, s. 4.

Gözümüzün önünde abrekliğin devletleşme veya Kafkasya'da ve Rusya'da iktidarın kriminalize olma sürecinin yaşandığını belirtmek önemli. Kendisini yozlaşmış Rus rejimi karşısında İslami ve ulusal muhalefet olarak konumlandırıan abrekliğin devlet aygıtıyla iç içe geçme süreci yaşanıyor. 90'lı yıllarda Movladi Ugudov, Şamil Basayev, Magomed Haçilayev, Nadirşah Haçilayev ve Hacı Mahaçev gibi sırtını suç gruplarına dayamış yeni politikacı kuşağı önce Çeçen hükümetinde, ardından da Dağıstan hükümetinde önemli makamlar elde ettiler. Bazıları Moskova'da Duma'da milletvekili de oldu.¹⁰⁹ Günümüz abreklerinin ideologları Çeçenistan ve Dağıstan'da kendileri için İslam devleti kurmayı amaçlıyor. Öyle görünüyor ki, şeriatın ahlaki ve hukuki normlarına dönme talebiyle bu aynı blöf. Daha 1990'lı yılların sonunda bazı saha komutanları Çeçenistan'ın kendi kontrollerindeki bölgelerinde faaliyet gösteren şeriat mahkemelerini kendilerine karşı suçlamalarda buldukları için kapattılar.¹¹⁰

Devlet aygıtının kriminalize olması ülkede istikrar ve düzene karşı gerçek bir tehdit oluşturuyor. Rusya vatandaşları ve askeri yetkililer bugün gitgide daha fazla abreklerin "çalışma yöntemlerini" benimsiyorlar. 1999 Ağustosundan beri Dağıstan'ın kuzeybatısında ve Çeçenistan'da yaşanan çatışmalar bunu gösteriyor. Sanki 19. yüzyıldaki Kafkas Savaşı zamanına geri dönmüş gibi, ancak kurallar daha vahşi ve acımasız. 'Savaşçıların' eylemlerini taklit eden federal güçler köylerde ve şehirlerde taş üzerinde taş bırakmıyor, rehine alıyor, Grozni'de pazarları ve doğumevlerini havaya uçuruyorlar. 1990'lı ve 2000'li yıllarda yerel ve Moskovalı polisler etnik temizlikte, "vahhabi" dedikleri dindar muhalifleri ve "Kafkas milliyetli kişileri" dövmekte ve soymakta birbirleriyle yarıştılar.¹¹¹ Bütün bunlara bakarak sivil halkın gerçekte kimin haydut olduğuna karar vermesi zorlaşıyor. Şamil Basayev gibi saha komutanları mı, federal birlik komutanları ve FSB çalışanları mı yoksa Moskova'yı destekleyen, yolsuzluğa bulaşmış Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin liderleri mi?

¹⁰⁹ *İnterfaks*. 15.10.1998; *İzvestiya*. 14.08.1999.

¹¹⁰ Yazarın 1996-1997 saha çalışmaları.

¹¹¹ *İzvestiya*. 8.09.1998; *Le Monde*. 118.09.1999, r. 2; 25.09.1999, r. 4.

devlet görevlileri tarafından da ziyaret ediliyor. Ancak bu, abreklik imgesinin ve anlatısının özel araştırma gerektiren ayrı bir konusu.

Abreklik hakkında ulaştığımız temel bulguları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Artık literatüre yerleşmiş olan ve abrekliği Kafkas halklarının “geleneksel” kültürünün bir parçası olarak gören görüşün tekrar gözden geçirilmesi gerekir. Abreklik yerel milislerin ve prenslerin kuvvetlerinin gerçekleştirdiği düzenli baskınlardan ortaya çıktı. Fakat bu durum, (Çarlık ve daha sonra Sovyetler olmak üzere) devlet yönetiminin Kafkas toplumu ve askeri liderleri arasındaki karmaşık ilişkinin bir sonucudur.

2. Kafkas abrekliğinin gelişiminde dört evreden söz edilebilir: Kafkas Savaşı dönemi ve Rus hakimiyetine karşı son büyük ayaklanmalar; Rus-Japon Savaşı ve ilk Rus devrimi yılları; İç Savaş ve İkinci Dünya Savaşı öncesi Sovyet dönemi; Sovyet sonrası dönem.

3. Modern abreklik ile Kuzey Kafkasya'daki “geleneksel” haydutluk biçimleri arasında belli bir devamlılık söz konusudur. Abreklerin “çalışma yöntemleri” benzerdir. Kır gerillası taktikleri büyük değişime uğramamıştır. Abreklerde bir tür “Robin Hoodluk”, yani kendilerini yoksulların ve ezilenlerin koruyucusu olarak görme eğilimi vardır.

4. Abreklik ile Kafkaslıların “geleneksel” şiddet kültürü kolaylıkla ayırt edilebilir. Abrek liderleri profesyonel haydutlardı. Abreklerin Rusya ve Sovyet yönetimi sırasında bölgede büyüyen şehirlerle güçlü bağları vardı; buralardan silah ve mühimmat sağlıyorlardı. Abreklerin faaliyet alanı yüksek dağlardan dağ eteğine ve ovalara kaymıştı.

---

serdtse. Baku: Gramota, 2009; Gudaev L. *Abrek Zelimhan*. Grozni: GUP “Knijnoye izdatelstvo”, 2010; Kodzoev İ. *Sulumbek Sagopşinski*. Nazran: Pilgrim, 2011; Gatsaeva K., Guerin F. *Abrek Zélimkhan*. Héro Tchétchéne. Paris: l’Harmattan, 2013; Bubulatov V.M. *Rıtsar çesti*. Mineralniye vodi: Poligrafprom, 2014; Orsahanov A.R., red... *Zelimhan Guşumazukaev / Arhivnoe upravleniye Pravitelstva ÇP*. Grozni: Fregat, 2021; “Berega” (Kıyılar). Gruziya-film, 1980; “Skazaniye o hrabrom Hoçbare”. Lenfilm, 1987; “Buba - mejdu lyubovyu i bitiem”. Baku: Sproduction, 2013.

5. Devlet haydutlukla askeri yöntemlerle mücadele etmeye alışkındı. Fakat abrekliği tamamen ortadan kaldırmayı başaramadı. Abreklik merkezi yönetimin zayıfladığı dönemlerde periyodik olarak yeniden canlandı. SSCB'nin çöküşünden sonraki canlanma büyük ölçüde Müslüman "ulusal kurtuluş hareketi" ile flörtleşen Sovyet politikası, sonra da Kafkas Savaşı dönemi abreklerinin kahramanlaştırılması sayesinde gerçekleşti.

6. Abrekliğin gelenek sonrası Kafkas toplumunun modern şiddet kültürü olarak gelişimi sürüyor. Günümüzde bu olgu, çağdaş Kuzey Kafkasya toplumunun, özünde Rus-Sovyet olan yeni "geleneklerinden" biri oldu.

7. Bölgenin yerli halkı arasında abreklik hakkındaki düşünceler büyük ölçüde değişti. 19. yüzyıl ortasında kadar 'geleneksel' köy eşkıyalığına karşı tutumları ikircikliyen (folklorde baskınların şiirselleştirilmesi, ama eşkıyalarla ve yağmacılarla mücadele), Rus yönetiminde abrekliğin idealleştirilmesi ve İslamleşmesi gerçekleşti. Birçok abrek Kafkasyalı Müslümanların evliyaları olarak görülmeye başladı. Yerel halkın desteği abrekliğin korunması ve dönemsel olarak yeniden canlanmasında en önemli sebeplerden biridir.

NOTLAR

Bu makale, 1998 kışı ve 1999 yazında New York ve Omsk'ta düzenlenen "İmparatorluk ve Bölge: Rus Örneği, 1700-1991" konulu iki seminer için hazırlanan abreklik hakkındaki gözden geçirilmiş raporların metnine dayanmaktadır. Bu seminere yaptığım gezinin ücretini ödeyen Ford Vakfı'na, öncelikle M.S. Gaciyev ve S.A Panarin olmak üzere yazının metnini okuma ve düzeltme yapma zahmetinde bulunan tüm çalışma arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım. İkralı Abrek Buba'nın fotoğrafının yayınlanması iznini vererek nezaketini gösteren A. K. Alikberov ve materyallerinin taranmasına yardımcı olan M.E. Alekseyev'e ayrıca teşekkür ederim.